

Dramska družina u razrednoj nastavi

Burić, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:522736>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Mia Burić

Dramska družina u razrednoj nastavi

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni Učiteljski studij

Dramska družina u razrednoj nastavi

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Hrvatski jezik

Mentor: Marinko Lazzarich

Studentica: Mia Burić

JMBAG: 0115055430

U Rijeci, prosinac, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanjem s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studentice/studente Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Mia Burić

SAŽETAK

Dramska pedagogija podrazumijeva niz metoda poučavanja i učenja koje se koriste dramskim izrazom kao sposobnošću koja, u većoj ili manjoj mjeri, pripada svakom čovjeku. Počeci razvoja hrvatske dramske pedagogije sežu još u doba razvoja građanskog društva, tj. prve polovice 19. stoljeća. Zvezdana Ladika, utemeljiteljica hrvatske dramske pedagogije, već je 60-ih godina prošlog stoljeća ukazivala na važnost dramskog odgoja. U dramskoj se umjetnosti doživljaj svijeta pretvara u umjetnost, a u dramskom odgoju u igru. Igra je djetetova najvažnija aktivnost i zato je važno ponuditi djeci bavljenje dramskom aktivnošću u sklopu redovne nastave ili kao izvannastavnu aktivnost. Štoviše, dramski odgoj bi trebao biti zastupljen u svim predmetima jer zajedničkim radom učenici uče kako surađivati s drugima, poštivati i uvažavati tuđa mišljenja, izraziti vlastito mišljenje i svoje osjećaje, osloboditi se treme, naučiti se pravilno izražavati.

KLJUČNE RIJEČI: dramska pedagogija, dramski odgoj, procesna drama, hrvatski jezik, izvannastavna aktivnost, igrokaz, dramske tehnike, dramske igre, dramske vježbe, lutka, lutkarstvo, dramski postupak, predmetni kurikulum

ABSTRACT

Drama pedagogy involves a series of teaching and learning methods that use dramatic expression as an ability that, to a greater or lesser extent, belongs to every human being. The beginnings of the development of Croatian drama pedagogy go back to the time of the development of civil society, ie. the first half of the 19th century. Zvezdana Ladika, the founder of Croatian drama pedagogy, already in the 1960s pointed to the importance of drama education. In dramatic art, the experience of the world is transformed into art, and in dramatic upbringing into play. Play is a child's most important activity and therefore it is important to offer children engaging in dramatic activities as part of regular classes or as extracurricular activities. Moreover, drama education should be represented in all subjects, because by working together students learn how to cooperate with others, respect other's opinions,

express their own opinions and feelings, get rid of anxiety and learn to express themselves properly.

KEYWORDS: drama pedagogy, drama in education, procedural drama, Croatian language, extracurricular activity, school play, drama technique, drama play, drama exercises, doll, puppetry, dramatic procedure, subject curriculum

SADRŽAJ

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI	III
SAŽETAK/ABSTRACT	IV
SADRŽAJ	VI
1. UVOD	1
2. HRVATSKI JEZIK U RAZREDNOJ NASTAVI	5
2.1. Didaktička načela i principi u nastavi Hrvatskog jezika	6
2.2. Nastavna područja Hrvatskog jezika	10
2.2.1. Nastava početnog čitanja i pisanja	10
2.2.2. Nastava jezika	11
2.2.3. Nastava književnosti	13
2.2.4. Nastava medijske kulture	15
2.2.5. Drama i lutka u nastavi književnosti i medijske kulture	16
2.3. Dramski odgoj u okviru izvannastavnih aktivnosti	17
3. POVIJEST HRVATSKE DRAMSKE PEDAGOGIJE	19
3.1. Dječja dramska igra	19
3.2. Odgojna uloga kazališta	20
3.3. Kazališne i dramske aktivnosti djece i mladih u drugoj polovici 19.stoljeća	21
3.4. Dramski i kazališni odgoj na prijelazu iz 19. u 20.stoljeće	23
3.5. Razdoblje između dva svjetska rata	23
3.6. Dječje kazalište 1930.-ih	25
3.7. Razdoblje NDH	26
3.8. Dramska pedagogija danas	26
4. DRAMSKI ODGOJ	28
4.1. Dramske igre, vježbe i tehnike	29
4.2. Primjeri dramskih igara, vježbi i tehnika	31

4.3. Dramska nadarenost	32
4.4. Lutka, lutkarstvo i lutkarsko kazalište	33
4.4.1. Lutka u nastavnom procesu	33
4.4.2. Vrste lutaka	35
4.4.3. Animacija lutke	36
5. RAD U DRAMSKO-SCENSKOJ SKUPINI	37
5.1. Osnivanje dramsko-scenske skupine	37
5.2. Pripremni rad	37
5.3. Rad na predstavi	39
5.4. Improvizacija	40
5.5. Dramske tehnike	40
5.6. Dramski tekst	42
6. PROCESNA DRAMA	43
6.1. Epizodna struktura	43
6.2. Učitelj u ulozi	43
6.3. Zamjena uloga	45
6.4. Unutarnji monolog	46
6.5. Podrobni intervju	46
6.6. Vezana improvizacija / kratki igrokaz	46
6.7. Prizori utroje, skupni i masovni prizori	47
7. PLAN IPROGRAM DRAMSKE SKUPINE	48
7.1. Organizacija rada	48
7.2. Voditelj dramske družine	49
7.2.1. Stručno usavršavanje i usmjeravanje voditelja kazališnih družina	49
7.2.2. Seminar „Proces stvaranja kazališne igre- predstave“	50
8. DRAMSKI POSTUPCI U NASTAVI	51
8.1. Dramski postupci u nastavi Hrvatskog jezika	51

8.1.1. Elementi dramskog odgoja u Predmetnom kurikulumu za Hrvatski jezik	52
8.1.2. Dramski postupci i učenje jezika	53
8.1.3. Igrkaz u nastavi Hrvatskoga jezika	54
8.1.4. Primjer igrokaza	55
8.2. Primjeri dramskih postupaka u nastavi drugih predmeta	59
8.2.1. Dramski postupak u nastavi likovne kulture	59
8.2.2. Dramski postupci u nastavi glazbene kulture	60
8.2.3. Dramski postupci u nastavi matematike	61
8.2.4. Dramski postupci u nastavi prirode i društva	62
8.2.5. Dramski postupci u nastavi tjelesne i zdravstvene kulture	62
9. METODIČKI MODEL INTERPRETACIJE ROMANA „DNEVNIK PAULINE P“ SANJE POLAK	65
10. ZAKLJUČAK	73
LITERATURA	74

1. UVOD

Iako nisam bila član dramske skupine u okviru izvanškolskih aktivnosti, u vrtiću sam sudjelovala u predstavi „Mornari i ribice“ u kojoj sam predstavljala ribicu. Stariji članovi grupe bili su mornari, a mi mlađi bili smo ribice. Bila je to jednostavna predstava u kojoj su mornari imali kape i majice na prugice, a na sebi brodove napravljene od spužve. Ribice su trčale okolo i nastojale pobjeći mornarima. Mornari su se hvatali za ruke ne bi li lakše ulovili ribice, a zatim i bacili mrežu kako bi bili sigurni da su uloviti sve ribice. Ribice su na sebi imale kostime u svim bojama. Boje su predstavljale šarene ljuske. Od cijele predstave ostalo mi je u sjećanju kako je tata došao iza pozornice gdje smo se pripremali i pomogao mi obući balerinke. To je jedino iskustvo s pozornice koje sam do sada imala. Na fakultetu smo često, u okviru pojedinih kolegija, primjenjivali dramske tehnike, metode i igre. Iako tada nisam znala da su to dramske metode, tijekom isčitavanja literature za ovaj diplomski rad, mnoge igre i tehnike su mi bile poznate. U sklopu kolegija Metodika likovne kulture imali smo priliku sudjelovati u pripremanju predstave umjetničke organizacije Kreativni laboratorij suvremenog kazališta Krila. Probe su se održavale u HKD –u, a mi smo ih odlazili gledati dva puta tjedno. Jako me se dojmilo to iskustvo. Grupu mladih glumaca su činile djevojčice i dječaci u dobi od 10 do 14 godina. Atmosfera na probama je bila opuštena i svi su se poznavali. Moglo bi se reći da se između njih razvilo prijateljstvo. Bila sam oduševljena kako su samouvjereni kada dramaturgiraju, kako im nije teško ponoviti istu scenu više puta, kako ne odustaju dok ne ostvare ono što su zamislili. Puno puta su promijenili tekst, nešto dodali ili rekli drugim riječima.

Upravo ovo iskustvo potaklo me da izaberem temu Dramska družina u razrednoj nastavi. Iako sam po prirodi introvert, te bi mi zato bilo teže stati na pozornicu (pred oči javnosti), ipak mi je žao što u osnovnoj školi nisam bila član dramske družine ili pohađala dramsku radionicu. Sigurno mi s vremenom nadvladala strah i tremu od javnih nastupa, a to bi me osnažilo i podiglo samopouzdanje, a stekla bi i nova prijateljstva. Igranje uloga također utječe na rješavanje unutarnjih nemira, sukoba, strahova. Razvija samosvijest i osjećaj važnosti i posebnosti. Pomaže razvoju govora i pravilnoj dikciji. Igranje uloga daje djetetu mogućnost da bude netko drugi i da bez zadržke prikaže svoja emocionalna stanja. Na taj se

način razvija samokontrola, tolerancija, strpljenje, poštivanje. Dramske igre povezuju djecu i potenciraju pozitivne odnose između njih.

U radu ću pisati o drami i lutki u sklopu nastave Hrvatskog jezika, odnosno unutar područja književnosti i medijske kulture. Elementi dramskog odgoja su najzastupljeniji upravo u ovim područjima. U prvom razredu učenici upoznaju pojmove *igrokaz, pozornica, gledalište, lutka i lutkarska predstava* i samo izvode kraći ulomak igrokaza. U drugom razredu upoznaju se s pojmovima *glumac, uloga, gluma, kazališna predstava, pozornica i gledalište*, te izvode igrokaz primjeren svojoj dobi. U trećem razredu upoznaju se s pojmovima *scenski prizor, radnja, govor lika, dijalog*, a u četvrtom razredu *tema scenskog djela, fabula i odnos među likovima*. U razrednoj nastavi najzastupljeniji oblik dramskog izražavanja je igrokaz, odnosno vrsta jednostavne dječje igre. Osim u okviru redovne nastave, učenici se i u okviru izvannastavnih aktivnosti mogu baviti dramom. Oni najkreativniji svoje radove će prezentirati na Lidranu- hrvatskoj smotri literarnog, dramsko – scenskog i novinarskog stvaralaštva. Osim u okviru redovne nastave, učenici se mogu baviti dramom i u okviru izvannastavnih aktivnosti. Najkreativniji će svoje radove prezentirati na Lidranu- hrvatskoj smotri literarnog, dramsko- scenskog i novinarskog stvaralaštva.

Izložiti ću povijest hrvatske dramske pedagogije koja seže u doba razvoja građanskog društva, tj. prve polovice 19.stoljeća. U dječjoj dramskoj igri djeca igrajući se glume. Dječja igra je spontana, dok je „igranje“ odraslih na pozornici vođeno i organizirano. Nakon završetka hrvatskog narodnog preporoda isticala se važnost odgojne uloge kazališta. Igrokazi su sadržavali moralne pouke namijenjene djeci. Antun Truhelka istaknuo se kao učitelj i prosvjetitelj koji je smatrao da kazalište ima odgojnu funkciju. Igrokaz se pojavljuje kako temeljni oblik kazališnog rada s djecom u drugoj polovici 19.stoljeća. U tom je razdoblju *Smilje* najpopularniji časopis za djecu. Drugi oblici kazališnog rada s djecom su školske svečanosti, kazališne predstave i deklamacije o blagdanima. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće dramsko-pedagoški oblici rada javljaju se u okviru projekata *pokret za umjetnički odgoj i radna škola*. Ti se pokreti suprotstavljaju *herbartizmu* koji zagovara tradicionalni oblik odgoja i obrazovanja u kojem je naglasak na poslušnosti i disciplini. U kazalištu su djeca pasivni promatrači predstava. U razdoblju između dva svjetska rata razlikuju se dva djelovanja: pripremanje javnih dječjih predstava i školsko podučavanje djece. Javlja se *nova škola* koja smješta učenika u centar odgojno-obrazovnog procesa, a učenje iskustvom je osnovna metoda učenja. U stvaralačko radu dječjeg kazališta 1930.-ih godina razlikuju se odgojno- obrazovna i kazališno- profesionalna shvaćanja. Osnovano je Omladinsko kazalište.

To je bilo prvo hrvatsko kazalište u kojem su djeca igrala za djecu. Zvezdana Ladika je utemeljiteljica hrvatske dramske pedagogije, a danas djeluje i Hrvatski centar za dramski odgoj kao nestranačko, nedržavno udruženje građana s ciljem promicanja, predstavljanja i istraživanja dramskog i kazališnog odgoja.

U radu ću također govoriti o dramskom odgoju. Dramski odgoj je oblik učenja i poučavanja kroz dramsko iskustvo. On nema za cilj profesionalno bavljenje dramskom umjetnošću, već odgaja za život i kao takav je namijenjen svoj djeci. Dramska igra, vježba u tehnika osnovne su metode dramskog odgoja. U dramskoj igri sudionici preuzimaju uloge i ona ima svoja pravila. Dramska vježba također uključuje igranje uloga, a ostvaruje se ponavljanjem radnje. Dramska tehnika je složena aktivnost koja se sastoji od više jednostavnih dramskih postupaka. U radu ću također navesti nekoliko primjera dramskih igara, vježbi i tehnika. Zatim ću govoriti o dramskoj nadarenosti, te o tome kako prepoznati dijete nadareno za glumu i scenske umjetnosti. Spomenut ću i lutku u nastavnom procesu. Lutka je važan dio djetinjstva i učitelj je može koristiti pri upoznavanju u prvom razredu. Nabrojat ću i objasniti kako se izrađuju različite vrste lutaka, te proces učenja animacije lutaka.

Objasnit ću kako osnovati dramsko-scensku skupinu. Osnivanje dramsko-scenske skupine najbolje je započeti audicijom. Zatim slijedi pripremni rad učenika koji čine dramsku skupinu. Skupinu bi trebalo činiti 12 do 15 učenika iste dobi. Na početku se provode dramske igre. Predstava u osnovnoj školi ne bi trebala trajati dulje od 10 minuta, a na njoj rade učenici i voditelj dramske družine, ali i publika. Govorit ću o scenskoj improvizaciji koja predstavlja sve ono što se odvija spontano, tj. bez prethodnog uvježbavanja. Nabrojat ću i objasniti vrste improvizacije. Dramski tekst određuje što će glumac govoriti na sceni, kako će govoriti i što i kako će raditi.

Procesna drama je drama u nastajanju. Nabrojat ću i objasniti njena obilježja: najčešće sudjeluju svi učenici, odsutnost vanjske publike, učitelj u ulozi, epizodna struktura, organizirana je u etape.

Izložiti ću plan i program, te organizaciju rada dramske skupine u osnovnoj školi. Govorit ću o voditelju dramske skupine, njegovoj važnosti, te o stručnom usavršavanju i usmjeravanju.

Izložiti ću dramske postupke u nastavi Hrvatskog jezika i o elementima dramskog odgoja u Predmetnom kurikulumu za Hrvatski jezik. Igrokaz je najzastupljeniji oblik dramskog odgoja u razrednoj nastavi. Dat ću primjer igrokaza *Sveti Niko svijetom šeta*. Navest ću primjere dramskih postupaka u nastavi likovne kulture, glazbene kulture, matematike, prirode i društva i tjelesne i zdravstvene kulture.

Predstaviti ću metodički model interpretacije romana *Dnevnik Pauline P.* autorice Sanje Polak.

2. HRVATSKI JEZIK U RAZREDNOJ NASTAVI

U Republici Hrvatskoj hrvatski je jezik materinski jezik većini učenika, te jezik na kojem uče učenici drugih nacionalnosti. Iz toga je razloga poznavanje hrvatskog standardnog jezika potrebno i za učenje svih drugih nastavnih predmeta, a upravo je predmet Hrvatski jezik najopsežniji predmet osnovnoškolskog obrazovanja.¹ Učenici se služe hrvatskim jezikom radi sporazumijevanja, izražavanja i prenošenja informacija, misli, osjećaja i stavova. Predmet Hrvatski jezik obuhvaća četiri predmetne sastavnice: *hrvatski jezik*, *književnost*, *jezično izražavanje* i *medijsku kulturu*. Zadaće nastavnog područja *hrvatski jezik* su *osposobljavanje učenika za uspješno snalaženje u svakodnevnim situacijama, ovladavanje jezičnim sredstvima potrebnim za uspješnu komunikaciju, osvješćivanje potrebe za jezičnim znanjem, suzbijanje straha od jezika, osvješćivanje razlika između standardnoga jezika i zavičajnih idioma, postupno usvajanje hrvatskoga jezičnog idioma*. Zadaće nastavnog područja *jezično izražavanje* su *razvoj sposobnosti izražavanje doživljaja, osjećaja, misli i stavova, stvaranje navika uporabe pravogovornih i pravopisnih normi, ostvarivanje uspješne usmene i pismene komunikacije*. Zadaće nastavnog područja *književnosti* su *receptija književnih djela, razvijanje osjetljivosti za književnu riječ, razvijanje čitateljskih potreba, stvaranje čitateljskih navika, osposobljavanje za samostalno čitanje i receptiju književnih djela*. Zadaće nastavnog područja *medijska kultura* su *osposobljavanje za komunikaciju sa medijima (kazalištem, filmom, radijem, tiskom, receptija kazališne predstave, filma, radijske i televizijske emisije, osposobljavanje za vrednovanje radijskih i televizijskih emisija, te filmskih ostvarenja*.²

Hrvatski jezik u razrednoj nastavi obuhvaća književnost i jezik, te područje pravopisa, usmenog i pisanog izražavanja i medijske kulture. U prvome obrazovnom ciklusu trebalo bi razvijati komunikacijske kompetencije, a manje inzistirati na razvoju lingvističke kompetencije. To je poželjno upravo iz razloga što je poznavanje i služenje hrvatskim jezikom temelj ostalih školskih predmeta, pa bi trebalo kvalitetno usvojiti komunikaciju na hrvatskom jeziku. Iako se u posljednjih pola stoljeća povećao broj sati materinskoga jezika u osnovnim školama, ipak je u hrvatskim školama satnica materinskoga jezika manja nego u europskim obrazovnim sustavima (Lazzarich, 2017.: 29.). U većini se zemalja materinski

¹ https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

² https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

jezik sluša šest, a u nekima i sedam sati tjedno, dok se u našem obrazovnom sustavu materinski jezik u razrednoj nastavi sluša pet puta tjedno.

2.1. Didaktička načela i principi u nastavi Hrvatskoga jezika

Didaktička načela, uz didaktičke principe, pomažu učenicima u svladavanju gradiva određenog predmeta. Didaktička načela poželjno je koristiti i u izvannastavnim aktivnostima. Pridržavajući se načela učitelji mogu uspješnije organizirati nastavni sat, te na smislen i strukturiran način prenijeti potrebna znanja i kompetencije učenicima. (Bognar i Matijević, 2002.) Profesor Vladimir Poljak je u svojoj knjizi *Didaktika* naveo didaktičke principe: *princip zornosti i apstraktnosti, princip aktivnosti i razvoja, princip sistematičnosti i postupnosti, princip diferencijacije i integracije, princip primjerenosti i napora, princip individualizacije i socijalizacije, princip racionalizacije i ekonomičnosti, princip historičnosti i suvremenosti.*

Princip zornosti i apstraktnosti. Poželjno je novo gradivo koje se predaje ne ostane samo na razini apstrakcije, već da se zorno prikaže učenicima ako je moguće. Primjerice, kada se obrađuje biljni i životinjski svijet u nastavi Prirode i društva, poželjno je donijeti na sat biljke kako bi učenici mogli vidjeti, dotaknuti i pomirisati. Na taj način učenici će bolje zapamtiti gradivo, a biljke će prepoznati u prirodi i znati ih razlikovati jer su ih upoznali iskustvenim putem. Na isti način se mogu prikazati preparirani primjerci životinja ako ih škola posjeduje. U nekim slučajevima je apstraktnost prihvatljiva. Primjerice, kada se obrađuje kompleksno gradivo koje se mora prihvatiti da vrijedi samo po sebi, bez dokaza ili primjera (npr. teoremi u matematici).

Princip aktivnosti i razvoja. U tradicionalnoj nastavi prevladavao je frontalni način rada, a učenik je pasivno primao znanje bez mogućnosti postavljanja prevelikog broja pitanja. U suvremenoj je nastavi učenik aktivni subjekt i potiče ga se da postavlja pitanja, podpitanja, propitkuje i razgovara. Metode i oblici rada u nastavi prilagođavaju učenicima, te oni rade u grupama i parovima kako bi razvijali komunikacijske vještine, naučili izražavati svoje mišljenje, ali i uvažavati mišljenje drugih učenika. Učenike se izlaže problemskim situacijama vezanim uz gradivo koje se obrađuje. Oni trebaju koristiti svoju maštu, kreativnost i originalnost da bi riješili zadani problem, te misliti „svojom glavom“.

Princip sistematičnosti i postupnosti. Četiri su pravila postupnosti:

- od bližeg prema daljem,
- od jednostavnoga prema složenom,
- od lakšega prema težem,
- od konkretnog prema apstraktnom.

Sistematičnost podrazumijeva obrađivanje nastavnih sadržaja u određenom logičkom pregledu, a postupnost napredovanje od lakšeg ka težem, od jednostavnom ka složenom, od bližeg k nepoznatom, od konkretnog k apstraktnom. (Poljak, 1991.) Gradivo se obrađuje od jednostavnog ka složenom jer se prvo trebaju postaviti temelji na da bi se razumjelo složenije gradivo. Složenije se činjenice nadovezuju na jednostavne.

Princip diferencijacije i integracije. Diferencijacijom se gradivo raščlanjuje na manje cjeline, a integracijom se ponovno povezuje. Učenicima je lakše usvajati i razumjeti gradivo kada je raščlanjeno, pa kada ga usvoje na taj način onda ga mogu povezati u cjelinu.

Princip primjerenosti i napora. Princip primjerenosti jako je važan jer uvijek trebamo poučavati gradivo koje je primjereno dobi i sposobnostima učenika, na način koji im je primjeren. Aktivnosti treba organizirati tako da ne budu ni preteške ni prelagane.

Princip individualizacije i socijalizacije. Učenjem u grupama i timovima potiče se socijalizacija učenika i međusobna suradnja koja je važna jer je čovjek društveno biće. Individualizacija je također važna jer treba poštovati svakog učenika, njegove potrebe i mogućnosti, te njegovu osobnost.

Princip racionalizacije i ekonomičnosti. Ekonomičnošću nastave postiže se najveći učinak sa što manjim utroškom vremena, sredstava i snaga. Racionalizirati nastavu znači provesti smišljene, odnosno racionalne promjene u nastavnim postupcima da bi se postigao kvalitetniji rezultat i veći učinak (Poljak, 1991.).

Princip historičnosti i suvremenosti. Važno je učiti povijest jer je povijest učiteljica života. Povijesne sadržaje treba povezivati sa sadašnjima.

Didaktička načela su *načelo jedinstvenosti i dosljednosti, načelo obrazovljivosti i odgovornosti, načelo koncentracije i disperzije, načelo opimjerenosti i strukturiranosti, načelo opće naobrazbe i stručne usmjerenosti, načelo znanstvenosti, načelo stvaralaštva, načelo književnog jezika, načelo zavičajnosti, načelo međuovisnosti nastavnih područja, načelo razlikovanja i povezivanja jezičnih razina, načelo obavijesne i estetske funkcionalnosti,*

načelo teksta, načelo sadržajne, tekstovne i stilske raznovrsnosti, načelo sadržajne kompetencije, načelo prosudbe, načelo demokratičnosti, načelo zanimljivosti (Težak, 2016.; 93.-110.). Neka načela specifična su za predmet Hrvatski jezik, a neka se javljaju u svakom predmetu.

Načelo jedinstvenosti i dosljednosti. Učitelji bi trebali biti dosljedni u provođenju svojih zahtjeva. Ukoliko se učitelj nećka i zaboravlja što je htio, učenici ga ne shvaćaju ozbiljno.

Načelo obrazovljivosti i odgojnosti. Škola je odgojno-obrazovna ustanova. Danas se često zaboravlja njena odgojna funkcija jer se veća važnost pridaje učenju nastavnih sadržaja. Škola nas priprema za život u svakom smislu, pa se odgojna funkcija ne bi smjela zanemariti. Osim nastavnog gradiva učenike treba podučavati i dosljednosti, upornosti, pravednosti, samostalnosti, samopoštovanju, poštovanju drugih i drugačijih.

Načelo koncentracije i disperzije. Nastavne sadržaje treba usvajati na više razina, te kao sastavni dio raznorodnih sadržaja. Učitelj treba upozoriti učenike na multidimenzionalnost i multikauzalnost između predmeta.

Načelo oprimjerenosti i didaktičke strukturiranosti. Nastavni bi sadržaji zbog svoje složenosti trebali biti oprimjereni i didaktički oblikovani na način da omogućavaju uvid u cjelinu sadržaja.

Načelo opće naobrazbe i stručne usmjerenosti. Služi za osposobljavanje u korištenju jezika, primjene jezika i osposobljava za svladavanje novih situacija i znanja. Stječe se opće jezično znanje koje koristi svakom građaninu bez obzira na struku kojom se bavi.

Načelo znanstvenosti. Prilikom proučavanja jezičnih pojava potrebno je čvrsto se oslanjati na utvrđene i općeprihvaćene znanstvene spoznaje i metode primjenjive na određenom obrazovnom stupnju.

Načelo stvaralaštva. Učenicima treba omogućiti da samo istražuju i otkrivaju jezične pojave i zakonitosti i da se izraze na svoj način. Učitelj je uzor učenicima svojim stvaralačkim postignućima.

Načelo književnog jezika. Učenici se osposobljavaju za korištenje i komuniciranje književnim jezikom. Ovo načelo ne isključuje jezično stvaralaštvo učenika na zavičajnom, dijalektnom ili žargonskom idiomu.

Načelo zavičajnosti. Ovo načelo pretpostavlja uporabu zavičajnog idioma, i u svakoj nastavnoj situaciji gdje je poticajno i za ostvarenje nastavne zadaće korisno dopustiti učeniku da se slobodno izrazi idiomom koji najbolje poznaje i koji mu omogućuje da najbolje izrazi misli ili osjećaje.

Načelo međuovisnosti nastavnih područja. Ovo načelo podrazumijeva uspostavljanje veza između svih područja Hrvatskoga jezika: književnosti, gramatike, usmenog i pismenog izražavanja, scenske i filmske kulture.

Načelo razlikovanja i povezivanja jezičnih razina. Ovim se načelom osvještavaju učenike da svaka riječ u rečenici ima svoju snagu – značenje, ulogu i mjesto u rečenici.

Načelo obavijesne i estetske funkcionalnosti. U književnom tekstu važna je i estetska komponenta (stil pisanja i red riječi u rečenici).

Načelo teksta. Jezične se pojave na tekstu zapažaju, promatraju, ispituju, uvježbavaju i primjenjuju. Nastava Hrvatskog jezika polazi od teksta jer je tekst lingvističko-didaktička osnovica za jezik.

Načelo sadržajne, tekstovne i stilske raznovrsnosti. Sadržaji na kojima učenik upoznaje hrvatski jezik trebaju biti sadržajno raznovrsni, te također u različitim tekstovnim vrstama: opisnim, pripovjednim, izlagačkim, raspravljajkim, kao i onima koje su potrebne običnim građanima: molba, potvrda, telefonski i poslni razgovor,...

Načelo sadržajne kompetencije. Učenici se trebaju učiti govorenju i pisanju standardnim hrvatskim jezikom na sadržajima koji su im bliski, poznati, zanimljivi, korisni. Na taj način učenike se motivira za dodatno istraživanje i razmišljanje.

Načelo prosudbe. Učenike treba osposobiti da valjano prosude svaki tekst koji pročitaju. Ta se sposobnost posebno stiče u nastavi književnosti i stvaralačkog izražavanja. Učitelj treba analizirati i ocijeniti radove koji učenici pišu, ali i učenike stavljati u položaj ocjenjivača.

Načelo demokratičnosti. Svaki učenik treba imati jednaku priliku da nauči hrvatski književni jezik.

Načelo zanimljivosti. Sadržaje koji su manje zanimljivi ili apstraktni trebalo bi prikazati i približiti učenicima na njima zanimljiv način kako bi dobili motivaciju i lakše ih

naučili. Na taj način će učenici dobiti motivaciju da nauče i onaj sadržaj koji im inače nije bio zanimljiv.

2.2. Nastavna područja Hrvatskoga jezika

Učenici u osnovnoj školi uče hrvatski jezik u četiri nastavna područja: *hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost i medijska kultura*. U prvom razredu učenike se uči čitati i pisati, pa je *početno čitanje i pisanje* jedno od nastavnih područja prvoga razreda.

2.2.1. Nastava početnoga čitanja i pisanja

Učenici uče čitati i pisati u prvom razredu. Ovladavanje vještinama čitanja i pisanja složen je proces i traje jednu školsku godinu. Proces je to koji uključuje razvijanje govora, upoznavanje sa značenjem pisma i teksta, prijenos govora u pisani tekst, uvježbavanje orijentacije u tekstu, razvijanje glasovne osjetljivosti, primjenu abecednog načela, razvijanje pisanja i postizanje tečnog čitanja s razumijevanjem (Lazarich, 2017., 37.). Kod nekih učenika to razdoblje traje duže, ovisno o njihovim sposobnostima, dok određeni broj učenika već prije škole nauči čitati i pisati. Naučiti čitati i pisati vrlo je važno jer je to temelj cjelokupnog školovanja- svi ostali predmeti i daljnje gradivo nemoguće je kvalitetno savladati bez čitalačke pismenosti. Pismenost je važna i za život izvan škole jer je ona temelj uspješne komunikacije svakog društva (Spajić-Vrkaš, Kukoč, Bašić, 2001. prema Lazarich, 2017.).

Nastava početnoga čitanja. Čitanje je višestruko složena jezična djelatnost koja uključuje misaonu, emocionalnu i fantazijsku aktivnost. Na početku prvoga razreda učenici pamte slike riječi i glasno čitaju, te na taj način mehaničkim pamćenjem uče čitati. Taj način učenja čitanja naziva se globalno čitanje. Učenici sklapaju rečenice od slika i riječi. Zatim slijedi analitička-sintetička metoda kojom se rečenice u tekstu zapažaju i izdvajaju, te se čitaju kraće rečenice i tekstovi. Nakon što ovladaju tehnikom čitanja u prvome razredu, učenici uvježbavaju čitanje naglas na tekstovima prilagođenim njihovom uzrastu. U prvom polugodištu, nakon sadržaja slušanja i govorenja, slijedi prijenos glasova u slova i razvoj fonološke svjesnosti (Lazarich, 2017.). Nakon što učenik svlada početno čitanje na roditeljima je da ga potiču i motiviraju da kod kuće čita naglas kako bi usavršio čitanje. Također, svojim primjerom roditelji ukazuju djeci koliko je čitanje važno. Roditelji trebaju

čitati djeci, zajednički čitati s djecom naglas, posjećivati knjižnice s djecom, ali i sami uzeti knjigu u ruke i čitati u slobodno vrijeme jer će tako i djeca slijediti njihov primjer.

Nastava početnoga pisanja. Proces početnoga pisanja povezan je s procesom početnoga čitanja, te se oni međusobno nadopunjuju. Ipak, vještina pisanja je složenija od čitanja jer se pisanjem koristi šifriranje, glasovna raščlamba riječi, pronalaženje veze između glasa i slova, pamćenje, planiranje i pokreti kojima će se napisati određeno slovo (Čudina-Obradović, 2000. prema Lazzarich, 2017.). Nastavom početnoga pisanja učenici upoznaju školsko pismo, uče pravila o prijenosu fonema u grafeme i vježbaju vještinu pisanja. U suštini je cilj pisanja izražavanje, odnosno stvaranje kraćih sastavaka u kojima učenici osim svog stila pisanja izražavaju i misli i osjećaje (Budinski, 2012. prema Lazzarich, 2017.). U prvom polugodištu prvoga razreda uče se tiskana slova latiničnog pisma, pa se riječi i rečenice pišu velikim tiskanim slovima. Nakon učenja abecede tiskanih slova, uči se abeceda pisanih slova. Tijekom poučavanja pisanja slova važno je učenike naučiti pravilno pisati slova, te pripaziti na držanje tijela i položaj ruke pri pisanju.

2.2.2. Nastava jezika

U nižim razredima osnovne škole nastava Hrvatskoga jezika usmjerena je učenju jezika u svrhu sporazumijevanja. Matične discipline metodike jezika su gramatika, lingvistika, pravopis i pravogovor. Većini učenika nastava jezika nije zanimljiva, pa učitelj treba uložiti dodatni napor kako bi motivirao učenike na rad i zainteresirao ih za jezične sadržaje. Posebno se treba posvetiti razvoju komunikacijskih vještina, usmenog i pismenog izražavanja i bogaćenja rječnika.

Nastava jezika zastupljena je u manjoj mjeri i obuhvaća manju satnicu u odnosu na nastavu književnosti. U prvome razredu u okviru nastave jezika uči se o izgovoru i pisanju glasova, sastavljanju rečenica, temeljnim interpunkcijskim oznakama i o pisanju velikog početnog slova. U trećem razredu počinje sustavno poučavanje gramatičko-pravopisne problematike i učenje jezičnih sposobnosti. (Lazzarich, 2017.).

U prvome razredu, u području jezika, učenici bi trebali razumjeti i razlikovati pojmove glas, slovo, riječ. Zatim pravilno izgovarati i zapisivati sve glasove u riječima, samostalno izgovarati i napisati rečenicu, prepoznati vrstu rečenica (izjavna, upitna, usklična) prema intonaciji i interpunkciji, te samostalno upotrebljavati izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu.

Tijekom prvog razreda učenici bi trebali naučiti da se početna riječ u rečenici uvijek piše velikim početnim slovom, kao i u imenima i prezimenima, te mjestu u kojem učenik živi.

U drugome razredu unutar područja jezika učenici bi trebali razumjeti da su imenice riječi kojima imenujemo sve što nas okružuje, te razlikovati imenice među drugim riječima; uče pravila o pisanju velikih početnih slova u imenima ulica, trgova, te naseljenih mjesta; prepoznaju i razlikuju izjavnu, upitnu i uskličnu, te jesnu (potvrdnu) i niječnu (negiranu) rečenicu; povezuju riječi u smislenu, jasnu i razumljivu cjelinu; razlikuju otvornike i zatvornike, rastavljaju riječi na slogove; uče pravilno rastavljati riječi na kraju retka, te kako rabiti pravopisni znak spojnicu; pravilno izgovarati i pisati skupove *ije/je/e/i*; pravilno izgovarati i pisati niječce u niječnim izjavnim rečenicama, te riječcu *li* u upitnim rečenicama.

U trećem se razredu unutar nastavnog područja *Jezik* uče opće i vlastite imenice, te jednina i množina imenica; kako primjenjivati pravilo o pisanju višečlanih vlastitih imenica u pisanju imena voda i gora u zavičaju, nebeskih tijela, naseljenih mjesta, ustanova, poduzeća, škola, kazališta; kako prepoznati umanjnice i uvećanice kao vrste imenica; pravilno izgovarati i pisati *č* i *ć*, pravilan izgovor i pisanje *ije/je/e/i*; razlikovati glagole kao riječi kojima izričemo što tko radi ili što se događa, te prepoznati glagol u rečenicama prema pitanjima što tko radi ili što se događa; razlikovati pridjeve kao riječi koje opisuju imenicu i odgovaraju na pitanje *kakvo je što* i *čije je što*; upoznati dvotočje i zarez kao interpunkcijske znakove, te ih pravilno rabiti u nabranju.

U četvrtom razredu učenici određuju imenice kao vrste riječi, razlikuju muški, ženski i srednji rod, te jedninu i množinu imenica; određuju glagole kao vrstu riječi kojima se iskazuje *tko radi, što radi* ili *što se događa*; prepoznaju prošlu, sadašnju i buduću glagolsku radnju; međusobno razlikuju opisne i posvojne pridjeve; razlikuju upravni od neupravnog govora, te se njima služe u govorenju i pisanju; pravilno pišu kratice poznatijih višečlanih naziva; pravilno izgovarati i pisati *č,ć,dž,đ,lj* i *nj, ije/je/e/i* u češće rabljenim riječima; primjenjivati pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova u pridjevima izvedenim od imenica; razlikovati književni jezik od zavičajnoga govora, te usmeno i pisano komunicirati na svome zavičajnom govoru.

2.2.3. Nastava književnosti

Glavni cilj književnosti u nižim razredima osnovne škole je razvijanje senzibilnosti za umjetničku pisanu riječ i uvođenje učenika u svijet književnosti. Nastava književnosti se temelji na čitanju, a u današnje vrijeme krize čitanja jedan od glavnih zadataka škole je poticanje interesa za čitanje (Lazzarich, 2017.; 105.). Razviti naviku čitanja kod učenika je važno jer književni tekst nije samo izvor spoznaje, već on ima i važnu odgojnu funkciju. Navika čitanja se ne stječe samo u školi. Kod kuće bi obitelj također trebala čitati djetetu od najranije dobi. Djetetu možemo čitati još dok je beba i dok nije progovorilo prvu riječ. Čitajući bebi možemo primijetiti kako ona pažljivo sluša i promatra nas, iako ne razumije ni riječi. Djeca počinju učiti riječi puno prije negoli ih počnu izgovarati.³ Slikovnica je prva i najvažnija knjiga u životu djeteta. Čitajući djeci slikovnice od najranije dobi stvaramo podlogu za svladavanje vještina govorenja, čitanja i pisanja, te utječemo na njihov kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj. Svojim primjerom roditelji trebaju ukazati na važnost čitanja. Kako bi u djetetu razvili ljubav prema čitanju poželjno je da dom u kojem dijete živi i odrasta bude opremljen knjigama, da roditelji čitaju djetetu i čitaju s djetetom, da se učlane u knjižnicu i zajedno je posjećuju, t eda roditelji i sami čitaju u slobodno vrijeme.

Tijekom nastavnog rada na književnom tekstu najvažnije je kako učenik prihvati taj književni tekst, te koje učinke ono pri tome proizvede. Prije sagledavanja vrijednosti teksta važno je kako će ga učenik doživjeti. Prilikom obrađivanja književnog teksta treba posvetiti pozornost jezičnim sposobnostima učenika, kao i vrijeme tijekom kojeg učenici mogu zadržati potrebnu pozornost i interes. Nastavne metode učitelj će primjenjivati sukladno tome. Interpretacija teksta treba se prvenstveno temeljiti na doživljajnoj (emotivnoj), a zatim i spoznajnoj komponenti (Prokeš, 2014. prema Diklić, 2009.; 128.).

U prvom razredu unutar nastavnog područja Književnosti učenici ostvaruju vezu s kratkim proznim djelima potaknutu pitanjima zatvorenoga i otvorenoga tipa, te spoznaju, doživljuju i iskazuju doživljaj kratke priče i pjesme koje su im stilski i sadržajno primjerene; razlikuju pjesmu od proznog teksta po obliku; međusobno razlikuju likove u priči, te zapažaju osnovne etičke osobine (dobar-loš); spoznaju i doživljavaju kratku slikovnicu, te ju razlikuju od drugih knjiga. Iz popisa lektire izabiru četiri djela, obavezno jedno djelo iz *Bajki* Jacoba i Wilhelma Grimma.

³ <https://gkr.hr/Magazin/Teme/Velika-vaznost-malih-prica-Zasto-moramo-citati-djeci>

U drugom razredu razlikuju dijelove pjesme – kiticu i stih, te primaju pjesme i pojedine pjesničke slike koje su im stilski i sadržajno primjerene; zamjećuju uzročno-posljedičnu i vremensku povezanost događaja u priči; razlikuju glavne i sporedne likove, te zamjećuju važne pojedinosti o njima i njihove osnovne etičke osobine; razlikuju bajku među drugim djelima kao priču o čudesnim događajima i likovima. Iz popisa lektire izabiru pet djela, a jedno djelo iz *Bajki* Hansa Christiana Andersena je obavezno.

U trećem razredu u području Književnosti učenici zamjećuju i izdvajaju teme u proznom i poetskom tekstu; zamjećuju ponavljanja u stihu, kitici i pjesmi, te slušno i vidno zamjećuju srok; primaju šaljive pjesme, te ih zamjećuju među drugim pjesmama; povezuju događaje i likove proznoga teksta s vremenom i mjestom radnje; određuju osnovna ponašanja lika prema izgledu, ponašanju i govoru; uočuju uspoređivanje dvaju pojmova po sličnosti; razlikuju pripovijetku od bajke u stvarnim događajima i likovima nasuprot nestvarnima; primaju basnu, zamjećuju osobine likova, uopćuju zaključak basne u obliku pouke; prepoznaju dječji roman kao opširniji prozni tekst o djeci i njihovim pustolovinama. Iz popisa lektire izabiru sedam djela, a obavezna su *Vlak u snijegu* Mate Lovraka i *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić.

U četvrtom razredu učenici primaju tekstove primjerene njihovoj dobi, te zamjećuju i određuju temu; primaju prozne i poetske tekstove u cjelini, te pojedine pjesničke slike primjerene njihovoj dobi; primaju primjerene lirske pjesme, fabulativne tekstove, prozne tekstove; oblikuju i izražavaju sud o likovima prema njihovom ponašanju, prate odnose među i raspravljaju o njima; upoznaju personifikaciju kao pjesničku sliku, te je sami stvaraju na zadani poticaj; zamjećuju i razlikuju ulogu dijelova proznoga teksta (dijalog, monolog, opis, pripovijedanje); imenuju i razlikuju osnovna obilježja pjesme, basne, bajke, pripovijetke, dječjeg romana i igrokaza. Iz popisa lektire biraju sedam djela, a obavezni su *Regoč i Šuma Striborova* Ivane Brlić- Mažuranić, te *Družba Pere Kvržice* Mate Lovraka.

2.2.4. Nastava medijske kulture

Nekada se nastava Hrvatskoga jezika, kao i ostalih predmeta, odvijala isključivo frontalno, a knjiga je bila temeljni izvor informacija. Učenici rođeni u ovom tisućljeću od rođenja su izloženi različitim medijima i novim tehnologijama. Učitelji bi trebali biti svjesni ovih promjena i prilagoditi dinamiku nastave jer nove generacije učenika zahtijevaju bržu izmjenu nastavnih metoda i oblika rada (Lazzarich, 2017.). U današnje vrijeme tableti su među prvim igračkama koje dijete dobije, a već do polaska u osnovnu školu većina djece posjeduje mobitele. Život ljudi nezamisliv je bez osobnih računala, tableta i pametnih telefona. Tom brzom razvoju tehnologije se mora prilagoditi i obrazovni sustav jer učenicima knjiga više nije jedini izvor znanja. Učenje pomoću tehnologije nije bolje ili lošije od učenja bez upotrebe tehnologije, ali je drugačije. Lektire se mogu čitati i preko interneta što može potaknuti učenike na čitanje. Umjesto da koriste tablete za igranje igrica, oni će ih koristiti u obrazovne svrhe. Pojava Interneta omogućava da se nastava odvija na daljinu čime se osigurava obrazovanje djeci iz rijetko naseljenih planinskih ili otočnih krajeva. Učitelji ne trebaju imati strah da će digitalizacija nastave ugroziti njihov položaj u učionici, već bi pri izradi nastavnoga programa trebali razmišljati o tome kako iskoristiti potencijale medija da se postigne najbolji ishod učenja. Pred učiteljima je svakako veliki izazov jer većina njih nije rođena u digitalnom svijetu, pa su u jednom trenutku svoga života morali usvojiti korištenje novim tehnologijama. Od njih se očekuje i da se cjeloživotno usavršavaju u tom području. (https://pilot.e-skole.hr/wp-content/uploads/2018/04/Prirucnik_Integracija-digitalne-tehnologije-u-ucenje-i-poucavanje-i-poslovanje-skole.pdf)

Medijski sadržaji se u sklopu predmeta Hrvatski jezik provode znatno manji broj sati od sadržaja jezika, književnosti, jezičnoga izražavanja i izvannastavnog čitanja. U prvome razredu učenici se upoznaju sa *lutkarskim i crtanim filmom*, te ih međusobno razlikuju. Zatim upoznaju pojmove *lutka i lutkarska predstava*, navode glavne likove u lutkarskoj predstavi, oživljavaju scensku lutku, te izvode kraći ulomak igrokaza. Upoznaju školsku i mjesnu knjižnicu, uče posuđivati, čuvati i vraćati knjige, te razlikovati knjižnicu od knjižare. U drugom razredu upoznaju pojmove *filmska priča, slijed događaja i lik u filmu*. Primaju primjerene dječje filmove, te zamjećuju i određuju slijed događaja u njima. Pričaju filmsku priču kratkog crtanog filma, te razlikuju glavne i sporedne likove u filmu. Upoznaju pojmove *dječji časopisi i strip*, te čitaju dječje časopise i stripove u njima i razlikuju ih od ostalog tiska. U trećem razredu upoznaju pojmove *dječji film i glumac*, te razlikuju igrani film za djecu od

animiranog filma i sami pričaju filmsku priču. Upoznaju pojam *radijska emisija za djecu*, raspravljaju o njoj i zamjećuju zvučna izražajna sredstva u njoj.

2.2.5. Drama i lutka u nastavi književnosti i medijske kulture

U prvom razredu razredne nastave učenici se upoznaju s pojmovima *igrokaz*, *pozornica* i *gledalište*. Oni spoznaju i doživljavaju kraće igrokaze, te razlikuju igrokaz kako tekst namijenjen izvođenju na pozornici. Unutar nastave medijske kulture učenici se upoznaju s pojmovima *lutka* i *lutkarska predstava*, navode glavne likove u odgledanoj lutkarskoj predstavi, te i sami izvode kraći ulomak igrokaza. U drugom razredu upoznaju se s pojmovima *glumac*, *uloga*, *gluma*. Ostvaruju igrokaze primjerene njihovoj dobi, te u izvedenom igrokazu razlikuju glumca, ulogu i glumu. Unutar nastavnog područja medijska kultura učenici upoznaju pojmove *kazališna predstava*, *pozornica*, *gledalište*, te razlikuju kazališnu predstavu od filma i pozornicu od gledališta. U trećem razredu upoznaju se s pojmovima *scenski prizor*, *radnja*, *govor lika*, *dijalog*, a u četvrtom razredu *tema scenskog djela*, *fabula* i *odnos među likovima*.

U razrednoj nastavi najzastupljeniji je oblik *igrokaz*, tj. vrsta jednostavne dječje igre. U njemu djeca rado sudjeluju upravo zato jer sadrži elemente dječje igre (Lazzarich, 2017. prema Verdonik, 2011.) U takvoj se scenskoj igri govor djeteta prirodno razvija. Igrokaz u nastavi književnosti i medijske kulture pruža višestruke mogućnosti za poticanje učeničkoga govornog izražavanja kao što su čitanje naglas, opisivanje, raspravljanje, usmena dramatizacija, pričanje i prepričavanje. Učenici koji ne sudjeluju u izvedbi igrokaza uče se aktivno slušati druge, a to je preduvjet dobre komunikacije. Igrokazom se mogu oponašati dijaloške situacije iz svakodnevnog života (npr. u trgovini, u restoranu, na poslu, kod liječnika,...) (Nemeth-Jajić, 2008.; 33.). Zajednički rad učenika i učitelja i pripremanje igrokaza ima odgojnu vrijednost kojom se uče surađivati s drugima, poštivati i uvažavati tuđa mišljenja, te izražavati vlastito. U razrednoj nastavi se učenicima prikazuju i s učenicima izvide cjeloviti igrokazi temeljeni na pisanim tekstovima basni, bajki, dijaloga iz dječje književnosti i drugim primjerenim sadržajima (Lazzarich, 2017.).

2.3. Dramski odgoj u okviru izvannastavnih aktivnosti

Slobodno vrijeme učenika često je ispunjeno raznim aktivnostima. Odabir aktivnosti ovisi o vlastitim željama, mogućnostima, a ponekad i željama roditelja. Idealno je kada djeca mogu pohađati aktivnosti koje sami žele i koje ih zanimaju. Izvannastavne aktivnosti dijele se na izvannastavne i izvanškolske.

Osim u okviru redovne nastave, dramski i scenski odgoj provodi se i u okviru izvannastavnih aktivnosti. Učenici zajednički rade u grupama koje se sastaju u slobodno vrijeme. Učenici se u sekcijama ili družinama ne bave samo dramskim i scenskim radom. Postoje i recitatorske, novinarske, knjižničarske sekcije. Dramsko-scenska sekcija također ima svoj plan i program rada. Za rad dramske skupine predviđeno je najčešće dva sata tjedno. Planiranje rada dramske skupine objedinjuje proširene zadatke i ciljeve iz Nastavnog plana i programa za Hrvatski jezik, poznavanje različitih oblika, postupaka i tehnika iz dramske pedagogije, osnovne zakonitosti dramaturgije i osnove redateljskog postupka (Čubrilo, 2008.; 269.). Voditelj dramske skupine, osim dramskih, u svom radu koristi i nastavne sadržaje i metode: jezične sadržaje, govorne vježbe, vježbe pisanja.

Određeni učenici će prezentirati svoj rad na Lidranu – hrvatskoj smotri literarnog, dramsko-scenskog i novinarskog stvaralaštva koji se ostvaruje na školskoj, gradskoj, županijskoj i državnoj razini. Program između ostaloga obuhvaća dramsko-scensko stvaralaštvo učenika osnovnih i srednjih škola, stručne razgovore i okrugle stolove s mentorima i učenicima, pojedincima ili članovima družina koje su dužni održati članovi prosudbenih povjerenstava na svim razinama, te nakladničku djelatnost. Načela Lidrana su sloboda stvaralaštva učenika i družina, osobno stvaralačko izražavanje i dobrovoljnost sudjelovanja. Zadaće smotre su razvijati i poticati učeničko literarno, novinarsko i dramsko-scensko stvaralaštvo, promicati učeničko pisano i govorno izražavanje na hrvatskome jeziku, otkrivati, pratiti i poticati učenike posebnih sklonosti, sposobnosti i kreativnosti, te predstaviti stvaralaštvo smotre LiDraNo javnosti. Pravo nastupa na Lidranu imaju učenici od 1. do 8. razreda osnovne škole. Sudjelovanje učenika prijavljuje učitelj (mentor) popunjavanjem tablice (prijavnice) koju objavljuje Agencija za odgoj i obrazovanje. Na svim se razinama odvojeno prosuđuju radovi učenika. Pod istim uvjetima mogu sudjelovati i učenici/e s teškoćama. Svi radovi koji se prijavljuju za sudjelovanje na smotri moraju biti napisani hrvatskim jezikom, standardnim ili na dijalektu, latinicom i u skladu s hrvatskim pravopisom. Školsku razinu smotre priprema i vodi školsko povjerenstvo koje imenuje ravnatelj. U pravilu

ga čine učitelji hrvatskoga jezika i osobe koje dobro poznaju vrstu stvaralaštva koju prosuđuju (priznati umjetnici: redatelji, glumci, književnici, dramski pedagozi, novinari).

Dramsko-scensko stvaralaštvo. U pojedinačnim nastupima za jednu izvedbu može biti prijavljen samo jedan mentor. Iz jedne se škole na državnu smotru može predložiti samo jedan pojedinačni scenski nastup. Za svoj nastup učenici mogu odabrati kazivanje poezije (pjesme pisane u stihu ili prozi), monolog (ulomak iz književnoga dramskog, filmskog ili proznog djela) ili povijesni govor. Pojedinačne izvedbe, bez obzira na odabranu formu, smiju trajati najduže 4 minute, a izvode se pod bijelim svjetlom i bez glazbene pratnje. Odrednice za prosudbu kvalitete nastupa su: inovativnost teme i scenskog nastupa, aktualnost predložka, primjerenost teksta zrelosti izvođača, primjerenost glumačkom potencijalu, iz interpretacije izvođača treba biti vidljivo da razumije ono što govori, pravilna dikcija i artikulacija, kreativnost i funkcionalnost scenskih rješenja. Unutar skupnih nastupa učenici mogu sudjelovati sa dramsko-scenskom igrom, lutkarskom predstavom, kazalištem sjena ili recitalom. Iz jedne se škole može predložiti jedan skupni nastup. U izvedbi bilo koje vrste skupnoga nastupa može sudjelovati najviše deset učenika pod vodstvom jednog mentora. Samo iznimno, u izvedbi skupnog nastupa učenika od 1. do 4. razreda osnovne škole mogu se prijaviti dva mentora. Mogu se izvoditi književni (objavljeni) tekstovi hrvatskih i stranih autora, tekstovi usmene književnosti, kao i tekstovi nastali procesom rada u dramskoj družini. Skupni nastupi smiju trajati od 5 do 20 minuta. Odrednice za procjenu kvalitete izvedbe su: inovativnost teme i scenskog pristupa, aktualnost predložka, primjerenost teksta zrelosti izvođača, primjerenost glumačkom potencijalu, da izvođač razumije ono što govori, pravilna dikcija i artikulacija, suigra, inovativnost i kreativnost te funkcionalnost scenskih rješenja (scenografija, glazba, kostimografija).⁴

⁴ <https://www.azoo.hr/index.php?view=article&id=6810&naziv=smotra-literarnog-dramskog-scenskog-i-novinarskog-stvaralastva-lidrano-2019->

3. POVIJEST HRVATSKE DRAMSKE PEDAGOGIJE

Počeci hrvatske dramske pedagogije sežu u doba razvoja građanskog društva i njegovih potreba za kulturnim uzdizanjem. To je doba hrvatskog narodnog preporoda koji se odvijao u prvoj polovici 19.stoljeća. Doba narodnog preporoda, od početka 1830-ih do 1849., vrijeme je kulturnog buđenja i želje za „prosvjetljivanjem“ naroda. Jedno od sredstava promicanja ideoloških ciljeva bilo je kazalište. (Stančić, 2008.)

Najznačajnije djelovanje u ovom razdoblju pripada Jurju Dijaniću, profesoru i ravnatelju zagrebačke arhigimnazije, te kajkavskom komediografu i pjesniku Titušu Brezovačkom.⁵ Za razliku od Dijanića koji smatra kazalište mjestom odgoja i obrazovanja djece, Brezovački je u svom radu usmjeren na odrasle.⁶

3.1. Dječja dramska igra

Dječja dramska igra nastala je tijekom prve polovice 20.-og stoljeća, a najintenzivnije se razvijala tijekom 1940.-ih i 1950.-ih u Velikoj Britaniji djelovanjem Petera Sladea. Slade smatra da je dječja drama samostalna i važna umjetnost (Slade, 1954.;105.prema Krušić, 2012.). On proučava spontanu dječju igru i u njoj prepoznaje elemente drame. Igrajući se djeca zapravo glume. Ona se pretvaraju da su netko ili nešto drugo. Kada promatramo dječju igru možemo se zabaviti i nasmejati kao i kada odrasli igraju dramu. „Igranje“ odraslih je vođeno i organizirano, a dječja igra je spontana. Vođena i organizirana dječja igra je dramska igra. Dječja drama može imati različite oblike poput igre s pravilima, dramatizacije, drame u razredu, glumačkih vježbi, slobodnog izražavanja, improvizacije i kreativne dramske igre (Slade, 1976; 19.prema Krušić, 2012.). Slade smatra kako dječja dramska igra prvenstveno treba biti ugodna sudionicima- djeci, a onda, kada oni osjete potrebu da je predstave drugima,

⁵ Juraj Dijanić pripremio je djelo *Hisna Knisicza* u kojem je između ostalog opisao jedno lutkarsko kazalište, vrstu scenografije, vanjski izgled i lutke (marionete). Djelo sadrži i dječje dnevnik, te pitalice u rimi i zagonetke. Iz njegovog djela može se zaključiti da Dijanić smatra kako je dramski izričaj korisna pedagoška metoda. Zalaže se za kazalište koje će predstavljati radost i igru, medij učenja i poučavanja. Dijanić je svojim zalaganjima i idejama bio daleko ispred tadašnjeg društva koje nije bilo spremno prihvatiti nova pedagoška shvaćanja i promišljanja. Igrokazom *Narođeni dan* kritizira međustaleške odnose u društvu. (Krušić, 2010.)

⁶ Tituš Brezovački veliki je kajkavski komediograf rođen 1757.godine. Književno je stvarao cijeloga života, a najpoznatija djela su mu *Matijaš grabancijaš dijak* i *Diogeneš*. Svoje pedagoške stavove o kazalištu najcjelovitije je iznio u igrokazu *Matijaš grabancijaš dijak* koji je praizveden 1804.godine. U njemu su pouke, ali također i pohvale obrazovanju. Nitko prije Brezovačkog od sjevernohrvatskih pisaca nije detaljnije i življe opisao čitavu lepezu različitih pučkih likova.u jednom dramskom komadau (Krušić, 2016.).

može se izvesti u obliku predstave. Važnije je da djeca uživaju izvodeći dramu (igru) nego da ona bude savršeno odigrana za gledatelje. Njegovo je razmišljanje pod utjecajem pedagoških shvaćanja Lava Vigotskog i Jeana Piageta prema kojima igra predstavlja razvojnu psihološku potrebu djeteta. Igra je temeljna aktivnost djece i jedna od osnovnih potreba. Igra je, kao i mašta, svojstvena djeci. Maštajući i igrajući se oni stvaraju svoj svijet koji odrasli često ne shvaćaju. Djeca uživaju u igri jer se ona odvija po njihovom scenariju i mogu je mijenjati, prekidati i nastavljati kada oni hoće i na temelju toga kako se osjećaju u tom trenutku. Često se djeca igrajući pretvaraju ili zamišljaju da su netko drugi te se uživljavaju u ulogu. Igrom djeca ostvaruju potrebu za cjelinom događanja/priče koja ima svoj početak, sredinu i završetak (Đerđ, 2005.; str.7.)

Igrom i maštom djeca stvaraju vlastiti svijet, svijet slobode. Odrastajući mi se i dalje „igramo“, odnosno glumimo preuzimajući životne uloge kroz zanimanje kojim se bavimo ili obiteljske uloge. Kada odrasli ulaze u dječji svijet to trebaju činiti pripremljeno i osmišljeno(Đerđ, 2005.; str.9). Ponekad odrasli, misleći da čine najbolje u interesu djece, ometaju igru pod izlikom ostvarivanja odgojno-obrazovnih ciljeva (Rajić i Petrović-Sočo, 2015.). Organizirana dramska igra je svjesno odabran didaktički pristup kojim se oblikuje poticajno pedagoško okružje u kojem se proces učenja odvija kao stjecanje iskustva i razumijevanje sebe i svijeta interakcijom učitelja i učenika (Krušić, 2018.;25.). Suvremeni odgoj i obrazovanje stavljaju dijete u središte procesa i interesa. Obrazovanje se prilagođava djetetu i njegovim interesima i potrebama.

3.2. Odgojna uloga kazališta

Nakon završetka hrvatskog narodnog preporoda, na kazalište se gledalo kao na nešto nepotrebno, nešto što bi trebalo izbjegavati.⁷ U Zagrebu 1866.godine izlaze *Igrokazi za mladež*. I.dio Antuna Truhelke s tri igrokaza: *Mlado pastirče*, *Zlatan lančić ili da si miloserdan* i *Zaklela se zemlja rajju, da se sva otajna znaju*. Ovi su igrokazi imaju određene

⁷ 1861.godine u članku *Kazalište i djaci* pedagoškog časopisa *Napredak* izloženo je kako se đacima najstrože zabranjuje odlaziti u kazališta, kao i glumiti u istima. Iako je zapisano kako igrokazi mogu biti zabavni i poučni, ipak se odlazak u kazalište ne preporuča jer se tako djecu uči da se pretvaraju i da budu zavidni. Kazalište oduzima vrijeme koje mladi trebaju korisnije utrošiti jer odlaskom u kazalište stvaraju naviku da se samo zabavljaju i ne rade ništa. U pojedinim kazališnim komadima prikazani su neprimjereni sadržaji koji se kose s temeljnim kršćanskim vrijednostima. Iz tih razloga školstvo je protiv odlazaka djece i mladih u kazalište (Napredak, 1861.; 137 prema Krušić, 2018.).

moralne pouke namijenjene djeci. Truhelka, za razliku od ostalih pedagoga, smatra kako kazalište ima odgojnu funkciju. On je stekao veliki ugled kao učitelj i prosvjetitelj. Za zabavno-poučni list *Smilje* pisao je zagonetke, rebuse, dosjetke, dječje igre. Imao je veliko i bogato iskustvo rada s učenicima- i sam pripremao određene kazališne predstave sa svojim učenicima. Iz njegova rada i zalaganja, te predgovora knjižice *Igrokazi za mladež*, može se zaključiti kako se Truhelka zalaže za školsko kazalište. On smatra da djeca ne glume izvodeći predstavu, već da izvode „dramsku igru“. Zastupa dramsku igru kao oblik iskustvenog učenja životnih odnosa i ponašanja, te usvajanja osobnih i društvenih etičkih vrijednosti (Krušić, 2018.; str.101.) U to vrijeme predstave učenika nisu bile dio redovne prakse školskog sustava, već su se izvodile zahvaljujući volji i želji pojedinih ravnatelja škola i učitelja.

3.3. Kazališne i dramske aktivnosti djece i mladih u drugoj polovici 19.stoljeća

Igrokaz se pojavljuje kao temeljni oblik kazališnog rada s djecom, te se najčešće objavljuju u časopisima poput *Smilja*. *Smilje* je najpopularniji časopis za djecu toga razdoblja. Prvu puta je izašao 1873.godine, a prvi igrokaz u njemu objavljen je već sljedeće godine, 1874.. to je igrokaz *U tuzi i nevolji Bog ti je najbliži* preveden sa francuskog jezika. Radnja se odvija u vrijeme Božića. Ovaj je igrokaz bio uzor za brojne druge koji su nakon njega izašli u *Smilju*. Igrokazi sadrže moralne pouke o empatičnosti prema siromašnima i zapostavljenima u društvu. Igrokaz koji je najbliži dramskom komadu je *Sveta Julija, mučenica u Rimu*. To je igrokaz u 2 čina objavljen 1888.godine i primjereniji je djeci starije školske dobi. Njegova je radnja i pouka vezana uz kršćanske moralne vrijednosti.⁸

Osim igrokaza postoje i drugi oblici kazališnog rada s djecom. To su školske svečanosti, kazališne predstave i deklamacije o blagdanima. Deklamacije su posebna vrsta predstavljачkog govornog nastupa u okviru nastave u razredu i na školskim i javnim priredbama. Deklamacije su se i vježbale u učionicama. O njima je detaljno pisao Truhelka u knjižici *Mali krasnoslov ili Sbirka deklamacijah, sastavljenih po hrvatsko- srbskih pjesnicih*, ali također i Davorin Trstenjak koji napominje kako se deklamiranjem jača i osnažuje dječji duh, te se mladež estetski obrazuje (Krušić, 2018.; str. 117.). On se zalaže za to da se

⁸ Tek se u posljednjem desetljeću 19.stoljeća igrokazi počinju izdavati u samostalnom obliku poput *Dobrotvorki* učitelja i pisca brojnih igrokaza za djecu Stjepana Širole i *Šest igrokaza za mladež* Ljudevita Varjačića. Odgojnost se tih igrokaza ostvarivala u samoj njihovoj radnji i moralnim poukama koje nose. Uzor su djeci bili likovi, a pouke situacije. Iz tog razloga ovi igrokazi predstavljaju oblik izvannastavnog kazališnog rada s djecom koji se samo dijelom odvija u školi, a dijelom izvan nje (Krušić, 2018.; str. 114.).

deklamiranje odvija u okviru odgojno- obrazovnog procesa, te doživljava deklamiranje kao vrijedno sredstvo odgoja, a ne kao oblik kazališne ili dramske prakse (Krušić, 2018.; str. 118.).⁹

Dječja igra spominje se u nizu članaka od 1868.. Igra se može uklopiti u odgojni proces, a autori naglašavaju važnost poštivanja osobnosti učenika i neautoritarnog odgoja (Krušić, 2018.; str. 119.) Andrija Čurčić opisuje uspoređuje dječju igru s dramskom igrom odraslih. Primjerice, djeca promatraju majku, oca ili druge starije članove obitelji, te kopiraju njihovo ponašanje i reakcije. Zato učitelji ovoga razdoblja smatraju kako je igra važna, potrebna i pozitivna jer uči i priprema djecu na život (Sert, 1888: 550. prema Krušić, 2018.).
10

Davorin Trstenjak autor je koji je najcjelovitije opisao dječje igre u svojoj knjizi *Igre. Za učitelje i roditelje*. objavljenoj 1896.godine. Trstenjak je detaljno i cjelovito proučio dječju igru. Putujući po svijetu sakupljao je iskustva i uvrstio igre iz različitih dijelova svijeta u svoju knjigu. Trstenjak je položio i glumački sipit, pa nije bio samo učitelj, već učitelj-umjetnik koji je svojom osobnošću i posvećenošću radu s djecom privukao pozornost. U svom radu koristio se dramatizacijom kako bi jasno i živo opisao doživljaje. Smatrao je da djeca najbolje uče kada prožive situaciju. On je i sam za vrijeme svoje učiteljske službe nastupao na svečanostima i priredbama zajedno sa svojim učenicima (Krušić, 2018.; str. 134.).

Na razvoj hrvatske dramske pedagogije u ovom je razdoblju najviše utjecaja imala češka moderna pedagogija i to preko djelovanja Antuna Truhelke i Marije Frechove koja je prevela prvi igrokaz objavljen u časopisu *Smilje*. Putem časopisa, knjiga, priručnika i udžbenika utjecaj je imala i bogata i raznolika austrijska i njemačka pedagogija jer je većina udžbenika koja se koristila u nastavi prevedena s njemačkog jezika (Krušić, 129.). Određeni dijelovi Hrvatske bili su pod Italijom, pa je i talijansko pedagoško okružje imalo svojevrstan utjecaj.

⁹ Deklamiranje je u *Pedagogijskoj enciklopediji* definirao Tomislav Ivkanec kao najbolji način da se djeci u svijest uvede ljepota poezije, te kao takva deklamacija potpomaže estetski odgoj. Ona u sebi ujedinjuje čitanje na glas i recitiranje, smanjuje sramežljivost i čini učenike samostalnijima i samouvjerenijima (Ivkanec, 1895- 1906; str.183.).

¹⁰ U tom razdoblju osim spomenutih autora članaka, izlaze i zbornici igara za priručnu uporabu. U zborniku koji je 1878.godine objavio Andrija Hajdinjak pod naslovom *Djetinje sigre za mladež obojega spola*, zborniku kojeg je 1894.godine objavila Jelica Belović –*110 igara za mladež* i zborniku *Gimnastičke igre* Ivana Tomašića iz 1896.godine, mogu se naći postupci, igre i vježbe koje i danas nalazimo u priručnicima dramske pedagogije (Krušić, 2018., str. 123.).

3.4. Dramski i kazališni odgoj na prijelazu iz 19. u 20.stoljeće

U ovom razdoblju dramskopedagoški oblici rada javljaju se putem projekata *pokret za umjetnički odgoj i radna škola*. Iako se *herbartizam* kao kruti oblik odgoja i obrazovanja kod nas javlja 1870.-ih, ovi mu se projekti suprotstavljaju. *Herbartizam* zagovara tradicionalni oblik odgoja i obrazovanja u kojem nema mjesta slobodnoj volji učenika, već je naglasak na poslušnosti i disciplini. Na prijelazu iz 19. u 20.stoljeće dolazi do krize školstva zbog reformi Khuena Hedervarya.

Jagoda Truhelka u svojim člancima naglašava odgojnu važnost umjetnosti. Smatra da se u umjetnosti moraju pomno birati kazališni komadi i književna djeca koja ističu ljepotu i dobro djeluju na mlade. Smatra da je u svijetu više zla nego dobro i više ružnoga nego lijepoga i da se upravo umjetnošću treba gajiti lijepo i ljubav prema lijepome.

Kazalište je mladima predstavljeno kao mjesto na kojem su pasivni promatrači predstava i svega onoga što se događa na pozornici. Djecu se nije poticalo, niti pružalo prilike da postanu aktivni sudionici predstava.

3.5. Razdoblje između dva svjetska rata

U ovom razdoblju razlikuju se dva djelovanja- pripremanje javnih dječjih predstava i školsko podučavanje djece (Krušić, 2018.; 213.). Oblikuje se „nova škola“ koja smješta učenika u centar odgojno-obrazovnog procesa, a učenje iskustvom izdvaja se kao osnovna metoda učenja. 1930- ih godina „nova škola“ postaje dominantna pedagoška i didaktička struja na cijelom prostoru Kraljevine Jugoslavije. Temeljna metoda koju promiče „škola rada“ je iskustveno učenje.¹¹ U središtu je učenik, te se učitelj ravna prema njemu i prema njemu i njegovim sposobnostima određuje sadržaj i obujam gradiva. Učitelj treba poticati učenika na samostalan rad.

Zlatko Špoljar pokrenuo je 1927. godine časopis *Savremena škola: časopis za praktičnu pedagogiju*. Časopis je promicao ideje „radne škole“.¹² Autori članaka bili su učitelji i metodičari. Najviše se piše o školskim svečanostima jer su svečanosti i proslave

¹¹ Glavni promicatelj „pokreta za umjetnički odgoj“ Vjekoslav Košćević, predstavio je ideje „radne škole“ u nizu članaka objavljenih u *Preporodu* (Krušić, 2018.; 214.)

¹² U razdoblju 1920.-ih i dalje su izlazili časopisi *Napredak* i *Dom i škola* (namijenjen roditeljima školske djece)

postale dio školskih obaveza.¹³ U priredbama sudjeluju učenici svih razreda, pa su one važne za socijalizaciju. Pošto su školske svečanosti bile formalno neodređene, Zlatko Špoljar je sastavio program za školske svečanosti, te naveo sljedeće točke: pjevanje, deklamacije, pozorišne igre, žive slike, pozorište sjena, sviranje, gimnastičke vježbe (Špoljar, 1928.; 126 prema Krušić, 2018.). U određenim se člancima spominje „dječje kazalište“ i „dramatizacija“, a u drugom broju *Savremene škole* Špoljar prvi put spominje „improvizatorske sposobnosti“ ta daje dva kratka primjera poznatih dječjih priča na improvizatorski način. *Umjesto razdiobe priče o Crvenkapici u kronološki poredane prizore, Špoljar predlaže dramsku situaciju koja se odvija nakon što su se svi događaji iz priče već zbili, a glavni likovi prepričavaju što im se dogodilo* (Krušić, 2018.; 227.). Špoljar navodi etape rada na dramatizaciji: dogovor o pripremi sadržaja, glumačka improvizacija, podjela uloga, diskusija (Krušić, 2018.; 228.)

Ante Defrančeski u svojoj knjizi *Dječji samorad* daje drugačiji postupak dramskog izvođenja štiva. Prvenstveno se ističe naziv nastavne jedinice, zatim se nabrajaju pomagala koja će se koristiti, ciljevi koji se žele ostvariti, te metode koje će se primijeniti. Slijedi dijalog između učitelja i učenika u kojem učitelj postavlja poticajna pitanja te se na taj način stvara dramska situacija. Obrada nastavne jedinice završava se čitanjem štiva iz čitanke koje je poslužilo kao osnova dramskom izvođenju (Krušić, 2018.; 231.). Defrančeskijev postupak izvođenja dramskog štiva ima sve elemente odgojne drame. Učitelj ima ulogu kreatora, voditelj i posrednika između učenika i dramskog teksta.

Mate Demarin još je jedan učitelj koji svoje metodičke članke objavljuje u *Savremenoj školi*. Njegovi primjeri obiluju postupcima suvremene dramskopedagoške prakse poput simboličkih ritmičkih vježbi, „učitelja u ulozi“, „vježbi vođenih maštom“, crtanja likova, pravljenja maketa, prostornih prikaza, pisanja dnevnika i pisama, „zaustavljenih slika“. On je, uz Defrančeskija, jedan od prvih metodičara dramske pedagogije u Hrvatskoj (Krušić, 2018.; 239.).

Mato Lovrak bio je učitelj i zaljubljenik u kazalište.¹⁴ On je zagovornik svakodnevnih predstava. Smatra da se predstave ne bi trebale odvijati samo za vrijeme svečanosti. Protivnik je učenja napamet dramskih tekstova jer smatra da gluma treba biti prirodna, a djeca bi se

¹³ U prvom broju *Savremene škole* Ljubunčić objavljuje članak „Pedagoška važnost školskih svečanosti“ zagovarajući scenski oblik školskih svečanosti. Ljudevit Krajačić, tadašnji školski nadzornik, u *Napretku* 1934.godine objavljuje članak „Školske svečanosti i priredbe“ Krajačić je u razdoblju od 1937. do 1940. izdao niz knjižica pod nazivom *Školske svečanosti. Priručnik za različne školske priredbe*. (Krušić, 2018.; 220.,221., 223.)

¹⁴ U Hrvatskom školskom muzeju nalazi se gotovo pedeset igrokaza Mate Lovraka (od dramatizacija vlastitih prozih tekstova do kratkih igrokaza pisanih za školske potrebe) (Krušić, 2018., 247.)

trebala slobodno kretati po sobi/pozornici.¹⁵ Učitelj treba poticati učenike da improviziraju svakodnevne situacije i ono što su proživjeli (Krušić, 2018.; 249.). Lovrak razlikuje „dječju pozornicu“ i „pozornicu za djecu“. „Dječja pozornica“ je pozornica razreda ili škole, dok je „pozornica za djecu“ kazalište za djecu koje prikazuje velike igrokaze koji traju duže.

3.6. Dječje kazalište 1930.-ih

U stvaralačkom radu dječjeg kazališta 1930.-ih godina razlikuju se odgojno-obrazovna shvaćanja s jedne strane i kazališno-profesionalna s druge. Zahvaljujući djelovanju aktivista i članova Saveza zajednica doma i škole, građanske udruge osnovane uz potporu prosvjetnih vlasti, osnovano je Omladinsko kazalište. To je bilo prvo hrvatsko kazalište u kojem su djeca igrala za djecu, a najčešće su se održavale školske svečanosti (Krušić, 2018.; str. 256.).¹⁶

Ovo razdoblje značajno je i zbog pojave dječjih glumačkih zvijezda poput Lee Deutsch. Djeca češće izlaze na pozornicu Narodnog kazališta u repertoarima za djecu, te postaju „glavne zvijezde“. Mladen Širola dobio je 1927.godine dozvolu za vođenje predstava za djecu u Narodnom kazalištu.¹⁷

Dječje carstvo je projekt Tita Strozia usmjeren na kazališni rad s djecom, a 1935.godine Tito je započeo s jednosatnom radijskom emisijom *Dječji sat* u kojoj je lik Car Pričalo razgovarao sa djecom preko radija. Imaginarno dječje carstvo postaje kulturna udruga u koju se djeca mogu učlaniti uz plaćanje članarine.¹⁸ Dječje carstvo zapravo je realiziralo dječji repertoar nacionalnog glumišta. Ukinuto je 1941.godine.

Većina učitelja nije se slagala sa ciljevima Dječjeg carstva i načinom kazališnog rada s djecom jer su Strozzi i Širola djeci pristupali kao kazališni profesionalci, dok je pristup Omladinskog kazališta prvenstveno odgojni i obrazovni.

¹⁵ Pod prirodnošću Lovrak prvenstveno podrazumijeva glumačku uvjerljivost, primjerenost dobi i sposobnostima učenika (Krušić, 2018.; 251.)

¹⁶ Prvi nastup Omladinskog kazališta održao se u prosincu 1935.godine s predstavom „Emil i detektivi“ Ericha Kastnera, a u dramatizaciji Kalmana Mesarića, režiji Viktora Leljaka i scenografiji Pavla Fromana. Najveći uspjeh doživjela je predstava „Pekarev Miško“ izvedena u ožujku 1936.godine. To je bila prva domaća dječja opereta u tri slike (Krušić, 2018., str.258.)

¹⁷ Do kraja 1935.godine u njegovoj su režiji igrale „Snjeguljica“, „Dugonja, Trbonja i Vidonja“, „U carstvu patuljaka“, „Pismo svetom Nikoli“, „Čarobna frulica“, „Izgubljeni kraljević“ i „Crvenkapica“ (Krušić, 2018.; 262.)

¹⁸ Djeca se mogu uključiti u dječji orkestar, pjevački zbor, te na plesni, glazbeni ili glumački tečaj (Krušić, 2018.; 265.)

3.7. Razdoblje NDH

Pedagoška publicistika u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske siromašnija je u odnosu na prethodno razdoblje. *Savremena škola* prestala je izlaziti 1941.godine. *Napredak* izlazi i dalje sa manjim brojem suradnika. Matica hrvatskih kazališnih dobrovoljaca prilagođava djelovanje političkoj vlasti. "Dječje kazalište" također se prilagođava i institucionalizira. Omladinsko kazalište prestaje s radom u proljeće 1938., a Dječje carstvo nastavlja s aktivnostima i nakon uspostave NDH.

Mladen Širola u veljači 1943.godine postaje ravnatelj Umjetničke škole Ustaške mladeži u kojoj djeluju i brojni dotadašnji suradnici, a i djeca koja su sudjelovala u predstavama Dječjeg carstva.¹⁹ Umjetnička škola nije bila prava škola, već izvanškolska ustanova u kojoj je mladež provodila slobodno vrijeme i razvijala umjetničke sposobnosti. Najčešći oblik djelovanja škole bile su predstave Kazališta Umjetničke škole. Upravo je instituciju „dječjeg kazališta“ Širola uspio razviti u punom opsegu. (Krušić, 2018.; 290., 291., 292.).

U ovom razdoblju dramskopedagoška i kazališno-prosvjetna djelatnost uglavnom je podređena političkim ciljevima i ustaškoj propagandi. Uspostavom NDH završava plodno razdoblje razvoja dramske pedagogije, a nastavljaju djelovati samo one institucije i pojedinci koji su se pokoravali ili makar prilagođavali zahtjevima ustaške vlasti, njihovoj ideologiji i ciljevima.

3.8. Dramska pedagogija danas

Moderne dramskopedagoške ideje u najvećoj su mjeri stečevina europskog prosvjetiteljstva koje je najviše utjecaja imalo u zemljama njemačkog jezičnog područja u kojima su se i oblikovali temelji moderne pedagogije. Upravo su sa tih područja svoje spoznaje, uvjerenja i usmjerenja preuzeli i nositelji hrvatskog nacionalnog i kulturnog preporoda, te utemeljitelji hrvatske pedagogije (Krušić, 2018.; 304.).

Dramska pedagogija podrazumijeva skup metoda poučavanja i učenja koje se sustavno koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se služi tijekom

¹⁹ Umjetnička škola Ustaške mladeži otvorena je 1.veljače 1943.godine, a na tečajeve se upisalo 650 učenika. Među njima bilo je puno dotadašnjih članova Dječjeg carstva (Krušić, 2018.; 289.)

sazrijevanja i odrastanja (Lekić i suradnici, 2007.; 15.). Za odgojni dramski rad danas se koriste nazivi *odgojna drama, drama za odgoj*.

Zvezdana Ladika već je 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća ukazivala na važnost dramskog odgoja. Ona je utemeljiteljica hrvatske dramske pedagogije i najistaknutija dramska pedagoginja spomenutog razdoblja (Balić, 2016.).

Danas djeluje Hrvatski centar za dramski odgoj kao nestranačko, nedržavno udruženje građana s ciljem promicanja, predstavljanja i istraživanja dramskog i kazališnog odgoja, poticanja razvoja teorije i prakse koja ispituje povezanost drame, kazališta i odgoja. Hrvatski centar za dramski odgoj izdaje i svoje glasilo *Dramski odgoj* u kojem se objavljuju članci svjetskih i hrvatskih dramskih pedagoga iz područja teorije dramskog odgoja, ali također i dobri primjeri iz prakse (Balić, 2016.). Ciljevi Centra ostvaruju se organiziranjem seminara, savjetovanja i predavanja, izdavačkom djelatnosti, provođenjem stručnih istraživanja, suradnjom s odgojno-obrazovnim i umjetničkim ustanovama. Član Centa može postati svaka osoba s hrvatskim (ili stranim državljanstvom) koja se bavi dramskim odgojem i pedagogijom i stručnjak iz drugih odgojno-stvaralačkih područja koji se bavi stručnim ili znanstvenim radom u području dramskog odgoja i pedagogije.²⁰

Na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu krajem 2015. godine otvoren je Poslijediplomski specijalistički studij Dramske pedagogije. „Program studija koncipiran je tako da studenti stječu znanja i vještine potrebne za primjenu dramskih metoda u nastavi, kao i za vođenje djece u izvannastavnim dramskim aktivnostima.“²¹

²⁰ Statut Hrvatskog centra za dramski odgoj. Pribavljeno 12.10.2019. sa <http://www.hcdo.hr/sto-je-hrvatski-centar-za-dramski-odgoj/statut/>

²¹ <https://www.ufzg.unizg.hr/>

4. DRAMSKI ODGOJ

Dramski odgoj je oblik učenja i poučavanja kroz dramsko iskustvo. On se služi dramskim izrazom kao svojim medijem, a dramska sposobnost svojstvena je svim ljudima- nju ne trebamo posebno učiti. Iako je fiksijska, a ne zbiljska, dramska aktivnost pomaže nam izraziti svoje osjećaje, sposobnosti i stavove, razvijati govorne i izražajne sposobnosti i vještine, razvijati maštu i stvaralaštvo te motoričke sposobnosti, stjecati i razvijati društvenu svijest, razvijati humana moralna uvjerenja, stjecati sigurnost i samopouzdanje,... (Lekić i suradnici, 2007.; 13.)²².

Dramski odgoj nema isključivi cilj profesionalno bavljenje dramskom umjetnošću. On zapravo odgaja za život i namijenjen je svoj djeci (Fileš i suradnici, 2008.). Njega ne možemo poistovjetiti s dramskom umjetnošću koja je usmjerena na stvaranje kazališne predstave.²³ Stvaranje predstave više nije jedini cilj dramske aktivnosti. Značajnije je stjecanje iskustva, razvijanje društvenih vještina i sposobnosti, kreativnosti, jačanje samopouzdanja (Čubrilo, 2008.) Učenici koji su članovi školskog kazališta stvaraju prijateljstva, druže se, stječu samopouzdanje, te formiraju ličnost. Školsko kazalište je mjesto osobnog rasta učenika, ali također i socijalizacije i usvajanja društvenih vrijednosti, učenja kako se ponašati u grupi i kao dio grupe. Takvim načinom rada ovladavaju kazalištem stječući kazališni i estetski ukus i kriterije vrednovanja kazališnog, dramskog i glumačkog rada i stvaralaštva (Krušić, 2018.; str. 36.). U našem školskom sustavu dramski se odgoj ostvaruje unutar dramske skupine kao izvannastavna aktivnost u koju su uključeni učenici i učitelji koji to žele.

Zadaće dramskog odgoja, koje su istovremeno i zadaće nastavnih područja u predmetu Hrvatski jezik su: *osposobljavanje učenika za uspješno snalaženje u svakodnevnim priopćajnim situacijama, ovladavanje jezičnim sredstvima potrebnim za uspješnu komunikaciju, osvješćivanje potrebe za jezičnim znanjem i usvajanje hrvatskoga jezičnoga standarda; razvoj sposobnosti izražavanja doživljaja, osjećaja, misli i stavova, stvaranje navika uporabe ortoepskih norma, ostvarivanje uspješne usmene komunikacije, spoznavanje i recepcija književnih djela, razvijanje osjetljivosti za umjetničku riječ, osposobljavanje za komunikaciju sa svim medijima- osobito kazalištem i filmom* (Fileš i suradnici, 2008.).

²² Dramski odgoj pomaže djetetu u razvijanju osjećajnosti i osjetilnosti, govornih i drugih izražajnih sposobnosti i komunikacijskih vještina, mašte, kreativnosti, otkrivanju i razvijanju sklonosti, sposobnosti, formiranju stavova, stjecanju i razvijanju društvene svijesti (Lugomer, V., 2001.)

²³ U dramskoj umjetnosti dramatski doživljaj svijeta pretvara se u umjetnost, a u dramskom odgoju pretvara se u organiziranu igru (Lugomer, 2001.)

Cilj je dramskog odgoja potaknuti svu djecu, pa i onu manje talentiranu da se izraze na svoj način, da i njihova mašta i emocije dođu do izražaja. Kazališna predstava u kojoj sudjeluju učenici može imati odgojni, spoznajni i umjetnički značaj. Kao i svako umjetničko djelo, tako i kazališna predstava u kojoj sudjeluju djeca, dovodi do osjetljivosti za vrijedno i dobro, te vrline prepoznavanja estetskih vrijednosti (Dresto i Bosanac, 2007.)

4.1. Dramske igre, vježbe i tehnike

Dramska igra, vježba i tehnika su osnovne metode dramskog odgoja. Nije uvijek lako napraviti jasnu razliku među metodama s obzirom na to pripadaju li igrama, vježbama ili tehnikama.

Dramska igra je fizička ili intelektualna aktivnost u kojoj sudionici preuzimaju uloge i koja ima svoja pravila, a nekad i natjecateljski karakter (Fileš i suradnici, 2008.). Dramskim se igrama oslobađa spontanost i omogućuje djetetu da na njemu svojstven način usvaja nove spoznaje jer sve ono što je naučilo u igri pamtiće lakše i duže. Dok se igraju djeca imaju osjećaj da nisu kontrolirana i procjenjivana. U igri su svi ravnopravni i jednako važni. Igra je fenomen djetinjstva i ona obilježava dječju kulturu (Rajić i Petrović-Sočo, 2015. prema Klarin, 2017.).

Dramska vježba također uključuje igranje uloga, a ostvaruje se ponavljanjem radnje radi uvježbavanja neke vještine ili razvijanja sposobnosti (Fileš i suradnici, 2008.). Vrste dramskih vježbi su: *vježbe sa zamišljenim predmetima* (npr. radnje s nepostojećim predmetima), *vježbe sa zamišljenim prostorom* (npr. oblačenje kupaćeg kostima i ulazak u more), *vježbe osjeta* (npr. gledanje duge), *vježbe građenja uloga* (npr. uloga doktora, pekara), *vježbe prostora s govorom* (npr. improvizacija na temu dolaska u novu školu) i *vježbe emocija* (npr. stid, uzbuđenje, ljutnja,...) (Coffou, 2004. prema Brašnjić, 2016.).

Dramska tehnika je složena aktivnost koja se sastoji od više jednostavnih dramskih postupaka (Fileš i suradnici, 2008.). Dramske tehnike se mogu podijeliti u dvije skupine: dramske tehnike u kojima se radnja proigrava i dramske tehnike u kojima učenici i učenice ostaju na rubu dramskoga svijeta (Gruić, 2002.: 42).

U dramskim tehnikama kroz koje se radnja proigrava koristi se velik broj postupaka pri karakterizaciji likova i prikazivanju radnje, a učenici i učenice ulaze u uloge. To su:

- Monolog
- Govor u stranu kao izravno govorenje za publiku tijekom dijaloga s drugim likom
- Prikazivanje/prepričavanje nekih dijelova iz prošlosti
- Likovi koji personificiraju vrline ili mane
- Povjeravanje prijatelju/ prijateljici
- Obrtanje vremenskog tijeka
- Paralelno događanje
- Reproduciranje događaja na samo jednu zaustavljenu sliku
- Vođena improvizacija u kojoj se učenici i učenice nalaze u zamišljenoj situaciji u koju ih uvodi voditelj na način da im pripovijeda ili se i sam nalazi u toj situaciji zajedno s njima
- Pantomima, odnosno igranje nekog događanja bez riječi
- Sastanak u kojem su učenici i učenice u grupnoj ulozi, a sastaju se da bi riješili neki problem, saznali novosti, razgovarali s novim likom,...
- Voditelj/voditeljica u ulozi
- Naracija u kojoj voditelj/voditeljica izlazi iz uloge i priča ključne dijelove
- Usporeno kretanje koje je poželjno u onim dijelovima u kojima je radnja izrazito dinamična kao što su sukobi, brodolomi,...
- Žive slike u kojima sudionik/sudionica ili skupina trebaju napraviti „zamrznutu sliku“ na temu koju odredi voditelj/voditeljica
- Na ovaj ili onaj način u kojem svaka skupina improvizacijom prikazuje neko od mogućih rješenja, odnosno načina na koji se radnja može razvijati
- Jedan dan u životu u kojem sudionici/sudionice trebaju prikazati tipične trenutke
- Reportaža u kojoj u manjim grupama treba odigrati ili napisati reportažu o nekom događaju
- Forum teatar u kojem se igra određeni prizor dok ostali učenici/učenice imaju pravo prekinuti taj prizor i preuzeti neku od uloga te reagirati na drugačiji način
- Misli u glavi u kojoj se misli lika čuju naglas, a izgovara ih druga osoba ili više njih

Dramske tehnike u kojima sudionici/sudionice ostaju na rubu dramskoga svijeta nazivaju se tako jer u njima sudionici/sudionice ne preuzimaju uloge, niti izravno ulaze u zamišljeni dramski svijet, ali sudjeluju u nekoj aktivnosti izravno vezanoj za događanje u dramskom svijetu. To su:

- Zamišljanja u kojoj sudionici/sudionice zatvorenih očiju zamišljaju sadržaj koji im voditelj sugerira svojim pripovijedanjem
- Zvučne slike u kojoj svaka skupina proizvodi zvukove koji stvaraju zvučnu sliku na zadanu temu
- Pisanje i crtanje
- Davanje naslova živoj slici, improvizaciji ili reportaži
- Vruća sjedalica u kojoj lik sjedi nasuprot ostalima i oni mu mogu postavljati pitanja koja žele (Gruić, 2002.: 41-50)

4.2. Primjeri dramskih igara, vježbi i tehnika

Dramske igre, vježbe i tehnike se primjenjuju u radu u dramskim skupinama, u izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima, različitim kreativnim odgojnim radionicama za djecu i mlade i u radu s djecom i mladima s posebnim potrebama (Fileš i suradnici, 2008.).

Tražim skupinu. Igrači se slobodno kreću prostorom. Nakon što voditelj uzvikne jedan broj igrači sastavljaju skupine koje se sastoje od onolikog broja članova koliki je broj voditelj rekao. Igrači koji nisu uspjeli postati članovi grupe ispadaju iz igre. Ako je broj članova neke skupine veći ili manji od zadanog broja, ta skupina ispada iz igre. Tijekom igre voditelj može ograničiti način sporazumijevanja tako da je na primjer ograničeno verbalno sporazumijevanje ili izravno postavljanje pitanja. Tijekom ove igre razvijaju se funkcionalni zadaci razvijanja sposobnosti zapažanja, logičkoga mišljenja i zaključivanja i razvijanje sposobnosti sporazumijevanja. Također se razvijaju odgojni zadaci razvijanja natjecateljskog duha, suradnje i korektnoga odnosa prema drugima, tolerancije (Fileš i suradnici, 2008.; 28.).

Vođena mašta. Ova vježba izvodi se uz instrumentalnu glazbu koju odabire voditelj. Sudionici duboko i smireno dišu udobno smješteni, te pokušavaju zamisliti ono što im voditelj govori. Onaj tko tako osjeća i želi može se izraziti gestom ili mimikom. Važno je da voditelj

zadaje što više osjetilnih zadataka. Nakon što vježba završi i igrači otvore oči, voditelj ih treba pitati što su zamišljali (Lekić i suradnici, 2007.).

4.3. Dramska nadarenost

Nadarenost je skup osobina (sposobnosti, motivacije i kreativnosti) koji omogućuje pojedincu da postiže iznadprosječan rezultat u određenom području ljudske djelatnosti, a taj rezultat je nov i originalan u tom području²⁴ (Škuflić-Horvat, 2008.).

Otkriti nadareno dijete za glumu i scenske umjetnosti daleko je teže nego otkriti dijete koje ima talent za druge umjetnosti. Razlog je tome što je gluma zapravo igra, a svako se dijete voli igrati. Kako onda otkriti učenika koji ima talent i kojeg bismo trebali uključiti u dramsku skupinu? Nadarenost učenika najlakše je uočiti u nastavi Hrvatskog jezika pri interpretaciji nekih dramskih tekstova ili interpretativnog čitanja tekstova²⁵ (Dresto i Bosanac, 2007.; str.15.) Poželjno je da dramsku nadarenost posjeduju i osobe koje rade s djecom-odgajatelji, učitelji, pedagozi, no posebno je važno da je posjeduju dramski pedagozi. Dramski pedagozi mora znati kako prepoznati nadareno dijete, kako motivirati učenika za dramsku igru, stvoriti ugođaj opuštenosti i pozitivne energije (Škuflić- Horvat, 2008.).

Dramsku nadarenost lako je uočiti na temelju jednostavnih dramskih vježbi.

Zamišljeni sugovornik. U ovoj vježbi učenici trebaju zamisliti situaciju u kojoj su se posvađali s nekim iz razreda, a kada se vrate iz škole taj ih učenik/ca zove na telefon i opet vrijeđa. Trebaju zamisliti sugovornika, ono što on/ona govori i razgovarati s njim/njom onako kako bi to učinili u stvarnosti. Ovom vježbom provjerava se sposobnost uživanja u zamišljenu situaciju. Također se provjerava i temperament učenika i njegova sposobnost da brani svoje stavove i iznosi argumente (Škuflić-Horvat, 2008.).

Tko sam ja? (monolog). Učitelj učeniku postavlja pitanje „Tko si ti?“ bez ikakvih podpitanja ili navođenja na odgovor. Ovisno o odgovoru i načinu predstavljanja učitelj puno zaključuje o karakteru djeteta. Neka djeca jednostavno šute, druga odgovaraju kratko i šturo navodeći samo ime, prezime i razred. Učitelj puno saznaje i iz načina na koji dijete priča.

²⁴ „Dijete koje možemo identificirati kao nadareno za dramski izraz ističe se sposobnošću intenzivnog uživanja u zamišljene likove i situacije te njihovim prirodnim, iskrenim i osjećajnim doživljavanjem. Ponašanje djeteta pritom je spontano, držanje opušteno, a govor tečan i logičan (Krušić, V., 1992. prema Škuflić-Horvat, 2008.)

²⁵ Dramska nadarenost kombinacija je jezičnih (verbalnih), kinestetskih i sovijalnih (razumijevanje sebe, osjećaj vlastitog identiteta, razumijevanje svojih potreba) sposobnost (Škuflić-Horvat, 2008.; 88.)

Također se prati ponašanje djeteta na pozitivne i negativne reakcije publike na njegove odgovore. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Emocionalno obojena rečenica. Učitelj daje uputu da učenici kažu neku rečenicu. Od svih rečenica izabire se jedna pogodna za vježbu. Izabranu rečenicu učenici moraju izgovoriti mijenjajući raspoloženja prema uputi učitelja (radosno, tužno, bijesno, uplašeno, zaljubljeno, zlobno, sramežljivo,...). Ovom vježbom provjerava se sposobnost raspoznavanja i izražavanja emocija i raspoloženja (Škuflić-Horvat, 2008.).

Kako si? (dijalog). Učitelj postavlja razna pitanja učeniku. Cilj je da se učenik opusti. Nije važno o čemu razgovaraju, ali je važno da učitelj ima jasno određene kriterije vrednovanja (Dresto i Bosanac, 2007..)

Interpretativno čitanje pripovjedne proze. Učitelj je svim učenicima podijelio isti tekst primjeren njihovoj dobi. Tekst neka sadrži jednostavan dijalog, a učenici ga prvo čitaju u sebi. Redom čitaju tekst zamišljajući kako bi čitali djeci u vrtiću, što živopisnije. Naglasak je na tome koliko je učenik sposoban svoj doživljaj pripovijetke prenijeti zamišljenoj publici (Škuflić- Horvat, 2008.).

Interpretativno čitanje lirike. Učitelj dijeli učenicima različite tekstove, jednostavne lirske pjesme. Učenici trebaju pročitati pjesmu u sebi i zaključiti kakav je ugođaj pjesme i o čemu pjesnik govori. Svatko doživljava pjesmu na svoj način, a kasnije je čita i pokušava drugima prenijeti taj doživljaj. To je interpretativni zadatak u kojem se od učenika traži da pokažu svoje osjećaje (Škuflić-Horvat, 2008.).

Užareni stolac. Učenik sjedi na stolcu nasuprot ostalima u publici. Na riječ „Sad!“ počinje govoriti o temi koju toga trena određuje učitelj. Govoriti smije točno jednu minutu, a netko iz publike pazi na vrijeme. (Dresto i Bosanac, 2007.)

4.4. Lutka, lutkarstvo i lutkarsko kazalište

4.4.1. Lutka u nastavnom procesu

Lutka je, naročito djevojčicama, prva igračka. Dojenčetu majka daje igračku koja će mu služiti kao zamjena za živo biće. One je grli i tako se umiruje i zaspi. U teškom periodu života, kada se moraju odvojiti od roditelja, kada kreću u vrtić ili mijenjaju sredinu, lutka

služi djeci kao utjeha (Kraljević, 2003.). Djeca se igraju lutkama i kroz razgovor koji vode ili radnje koje obavljaju njihove lutke, otkrivaju svoj unutarnji svijet. Lutka predstavlja naše emocije u pokretu i riječi. Lutka se u mlađim razredima često koristi u svrhu upoznavanja. Kada učenici dođu u prvi razred lutka im je još uvijek bliska iz djetinjstva Lutka je, naročito djevojčicama, prva igračka. Dojenčetu majka daje igračku koja će mu služiti kao zamjena za živo biće. One je grli i tako se umiruje i zaspri. U teškom periodu života, kada se moraju odvojiti od roditelja, kada kreću u vrtić ili mijenjaju sredinu, lutka služi djeci kao utjeha (Kraljević, 2003.). Djeca se igraju lutkama i kroz. Početnu tremu i sramežljivost pri upoznavanju učitelji prevladavaju tako da umjesto učenika o sebi „govore“ lutke. Koristeći lutke učitelj može potaknuti i razviti maštu učenika. Lutka u nastavnom procesu ima brojna značenja.

Lutka kao terapijsko sredstvo, odnosno medij razbijanja psiholoških barijera (oslobađanja frustracija i strahova). Mnoga djeca proživljavaju jak emotivni naboj prvog dana u školi zbog nova sredine u prvom i neznanja o tome što ih očekuje. Posebice je teško sramežljivoj djeci. Oni se povlače u svoj svijet i ne pokazuju emocije koje proživljavaju. Lutka će pritom odlično poslužiti kako bi se dijete opustilo. Lutka može odlično poslužiti u prvom razredu jer su djeca još zaigrana, a često su viđala lutkarske predstave u vrtiću, pa im lutka nije strana. Kroz igru lutko ili predstavljanje sebe djeca će se brže opustiti jer imaju dojam da ne govore oni direktno, nego lutka. Lutka može poslužiti i na satovima razredne zajednice kada ona progovara istine koje se učenici ne bi usudili reći.

Lutka kao edukativno-didaktičko sredstvo izražava nastavne sadržaje. Na satovima Hrvatskog jezika lutka može poslužiti kao edukativno- didaktičko sredstvo (govorne vježbe, pjesmice, igrokazi,...). Primjer razgovorne igre u predmetu Priroda i društvo, cjelina *Radovi u godišnjim dobima*: Iza paravana jeseni učenici igraju igru *Sunce pita*. Na kraju dana Sunce ih pita što su dobroga učinili toga dana. Igru možemo ponavljati u svakom godišnjem dobu. (Coffou, 2008.; 11). U glazbenoj se kulturi također može potaknuti učenike na slušanje novog glazbenog djela.

Lutka kao poticaj za kreaciju. Učenici mogu i sami napraviti lutku. Lutka se može izraditi od različitih materijala kao što je stiropor, plastične boce, komad drva, sjeno, ostaci toaletnog papira, vješalice, drvene kuhače, krpa,... Kvalitetno izrađenu lutku možemo koristiti u više predstava.

4.4.2. Vrste lutaka

Ručne lutke su one koje pokreće animatorova ruka. Tu spadaju *ginjol lutke*, *zijevalice* i *prstolutke*. *Ginjoli lutke* djeca navuku na ruku i miču ih svojim prstima. Na taj način ih okreću i usmjeravaju im glavu. *Zijevalice* naglo i jako otvaraju usta dok govore. Možemo ih napraviti od papira, običnih rukavica ili čarapa. *Prstolutke* dobijemo kada na prst nacrtamo neki detalj (oči ili usta) (Vukonić-Žunić i Delaš, 2009.).

Plošne lutke su dvodimenzionalne i ne mogu se okretati jer nemaju bočne strane. Mogu biti bez pokretljivih dijelova, s djelomično pokretljivim dijelovima ili s gibljivim spojevima. *Lutke bez pokretljivih dijelova* često se primjenjuju u nastavi jer su lagane. Izrađuju se od hamera, kartona, plastičnih tanjurića ili spužve. Osnova ove vrste lutki je crtež koji se oboji i izreže, te pričvrsti na vodilicu. *Djelomično pokretljive plošne lutke* su one kod kojih je jedan dio tijela pokretljiv. *Plošne lutke s gibljivim spojevima* su najzahtjevnije jer se izrađuju u četiri različita položaja (Vukonić-Žunić i Delaš, 2009.).

Lutke na štapu najjednostavnije su za animaciju jer one nastaje na način da se bilo koji predmet natakne na drveni štapić. One nastaju od papira, kartona, stiropora, pjenaste gume, spužve, a one s kraćim drvenim štapićem lakše su za animaciju. Nekoliko je podvrsta ovih lutaka: *lutke na štapu bez dodatnih vodilica*, *lutke na štapu s rukom animatora*, *javanke (lutke na štapu s vodilicama)* i *lutke na dva štapa*. *Lutke na štapu bez dodatnih vodilica* su najčešće u radu s učenicima. *Lutke na štapu s rukom animatora* su zahtjevnije jer lutkinu ruku nadomješta animatorova. Animator jednom rukom drži vodilicu na kojoj je lutkina glava, a drugom animira lutkinu ruku (Vukonić-Žunić i Delaš, 2009.). *Lutke na štapu s vodilicama (javajke lutke)* imaju štap koji predstavlja glavu i žice koje podižu ruke. ponekad ih animira dvoje lutkara (Kraljević, 2003.). *Lutke na dva štapa* upotrebljavaju se kada lutka prikazuje životinju koja hoda na četiri noge ili gmiže, ili čudovište s mnogo ruku/nogu.

Marioneta lutke pokreću se na koncu ili užetu. Pomoću križa koji lutkar pomiče iznad lutke, pomiču im se ruke i noge. Njihov naziv potječe od francuskog imena Marion (Marija). Smatra se da su marioneta lutke najzahtjevnije zbog specifičnog načina kretanja. Postoji nekoliko podvrsta ovih lutaka: *sicilijanke ili lutke na žici*, *kopf-schulter* i *marionete s više konaca*. *Sicilijanka ili lutka na žici* ima čvrstu vodilicu koja je željezna žica ili šipka. *Kopf-schulter* je lutka koja se sastoji od glave, vrata, ramena, tijela i ruku. Animira se križem i vodilicom za ruke. nema noge. *Marioneta s više konaca* lutka je u omjerima čovjeka (Vukonić-Žunić i Delaš, 2009.).

Velike lutke čije kostime lutkari oblače na sebe ili nose na tijelu.

Žvakalice su lutke koje djeca imaju kod kuće. Imaju glavu s velikim ustima. (Coffou, 2008; 25.)

Svaka lutka koju dijete može pokrenuti i animirati postaje scenska lutka. Jedan primjer kako izraditi lutku za svetog Nikolu: oko štapa od šarenog papira napravimo tuljak. Manji tuljci poslužiti će kao rukavi, a jedan tuljak, koji se naopako pričvrsti na leđa, predstavlja vreću s darovima. Lice ćemo naslikati sami ili naljepiti lice iz časopisa ili letka. Također ćemo naljepiti i kosu i kapu. Za kosu nam može poslužiti vata. Kada smo napravili svetog Niku, pokrećemo ga na način da ga uhvatimo za štap koji viri iz kape (Kraljević, 2003.).

4.4.3. Animacija lutke

Znati animirati lutku nije lako i stoga je potrebno određeno vrijeme dok se na nauči. Djeca prvo trebaju izvježbati ruku da izdrži cijelu predstavu u visu. Djecu će boljeti mišići na ruci i žaliti će se da je teško držati ruku. Treba biti ustrajan i govoriti im da je to početak i da će s vremenom i vježbom, kada ojačaju ruku, biti lakše. Držeći ruku u zraku možemo razgovarati ili nešto igrati kako bi djeci skrenuli pozornost. Zatim se uče koraci lutke. Korake lutke učiti ćemo bez lutke, tj. uzdignutim rukama s ispruženim kažiprstom, koji predstavlja lutku, okrećemo zglob šake lijevo-desno. Nakon koraka uči se kretanje lutke. Uzdignutom rukom pomičemo lakat gore-dolje. Nakon što smo naučili korake i kretanje lutke, učimo da se lutka iz paravana pojavljuje iz dubine, a ne naglo. Također, nakon svog čina lutka ne pada iz paravana nego lagano odlazi u dubinu. Lutka treba gledati drugu lutku i publiku što se vježba usmjeravanjem pokreta. Voditelj kaže: „Pogledajte gledaoce u prvom redu.“ „Pogledajte gledaoce u zadnjem redu.“ „Pogledajte u lopticu ispred paravana.“ „Pratite kotrljanje loptice.“ (Coffou, 2008.; 28).

5. RAD U DRAMSKO-SCENSKOJ SKUPINI

5.1. Osnivanje dramsko-scenske skupine

Osnivanje dramske skupine najbolje je započeti audicijom. Na taj način imat ćemo desetero do petnaestero učenika s kojima ćemo kontinuirano raditi. Audicija bi se trebala obaviti javno, te opušteno i bez stresa, u prostoru koji se sastoji od pozornice i gledališta. U gledalištu su ostali učenici koji sudjeluju. Učenici koji ne prođu ne bi se trebali osjećati žalosno i zanemareno, već prihvatiti audiciju kao vrijedno iskustvo. (Dresto i Bosanac, 2007.) Prije početka audicije voditelj bi trebao odrediti točne kriterije vrednovanja koji trebaju biti jasni svima. Svakog učenika voditelj ocjenjuje ocjenom od 1 do 5. Kriteriji prema kojima se ocjenjuju učenički scenski nastupi su sljedeći: spontanost, originalnost, opuštenost, komunikativnost, snalaženje u prostoru, koncentracija, poštivanje govornih vrednota (pravilna dikcija/izgovor glasova, glasovnih skupina, riječi, rečenica, tekstne cjeline, pravilna intonacija, intenzitet, tempo, stanke, ritam,...), jasne i tečne rečenice, uporaba gestikuliranja koja odvlače pozornost. (Dresto i Bosanac, 2007.; str.16.)

5.2. Pripremni rad

Skupina učenika koja čini dramsku družinu trebala bi se kretati od 12 do 15 učenika iste dobi. Na početku se provode dramske igre koje organizira i vodi učitelj. Dramske igre trebaju biti zanimljive i zainteresirati učenike. Moraju biti prilagođene dobi i mogućnostima skupine s kojom se radi. U dramskoj igri igrači se uživljavaju u određene situacije, likove ili pojave. „Pripremanje“ i osmišljavanje igre, dijeljenje uloga i smišljanje scenarija slično je pripremanju drame. Tijekom takvih igara djeca se predstavljaju ostalim članovima skupine. Ciljevi igara socijalizacije su razvijanje suradničkih odnosa, razvijanje i poticanje poštivanja, povjerenja i razumijevanja među članovima družine, razvijanje pozitivnog stava i odgovornosti prema sebi i drugima u skupini, poštivanje tuđih mišljenja, razvijanje kritičkog stava prema sebi i drugima, ... (Dresto i Bosanac, 2007.;str.23.). Zvezdana Ladika u knjizi *Dijete i scenski odgoj* tvrdi kako dječja igra i kazališna predstava imaju neke zajedničke elemente kao što su : situacija „kao da“, transfiguracija, odnosno poistovjećivanje djeteta s nekim drugim ili drugom vrstom (npr. životinjom), pravilima koja postoje u dječjoj igri koja se

po njima igra. Po tome je dogovor djece prije igre jednak dramatizaciji nekog teksta ili drami (Đerđ, 2005.; str.8.). Primjeri igara koje se mogu provesti su:

Pletimo mrežu. U ovoj igri igrači stoje u krugu, a učitelj započinje igru bacajući klupko vune nekom igraču, ali zadržavajući početak niti u ruci. Zatim taj igrač baca sljedećem, itd.. Klupko se baca sve dok svi igrači nisu povezani nitima. Nakon toga se klupko namotava, a redosljed bacanja suprotan je prethodnom (Lekić i suradnici, 2007.).

Dobacivanje loptice. Za ovu igru koristi se manja i mekana loptica. Igrači stoje u krugu i dobacuju si lopticu. Onaj koji baca uzvikuje svoje ime. Na taj način upoznaju se i pamte imena. Zatim uzvikuju ime onoga kome bacaju lopticu (Lekić i suradnici, 2007.).

Prenošenje lonca. Učenici su u krugu. Jedan podiže zamišljeni lonac u kojem je do vrha napunjena kipuća voda, te ga predaje drugome, i tako redom. Lonac je vreo i teško ga je držati u rukama. Netko će ga spustiti na pod, netko slučajno izliti malo vode,... Nakon što lonac dođe do zadnjega igra se nastavlja na isti način s ledom. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Voćna salata. I u ovoj igri igrači sjede na stolicama koje su postavljene u krug. Jedan igrač stoji u središtu kruga. Na početku se igračima razbrojavanjem dodijele nazivi voća. Igrač u sredini kruga uzvikuje jedan naziv voća, a svi koji nose taj naziv mijenjaju mjesta. Ako uzvikne „voćna salata!“ onda svi igrači mijenjaju mjesta, a igrač iz kruga pokušava zauzeti jednu od slobodnih stolica. Onaj koji ostane bez stolice mora stati i krug i igra se nastavlja (Lekić i suradnici, 2007.)

Abeceda zanimanja. Učenici stoje u krugu. Voditelj govori jedno slovo abecede. Ovisno koje slovo zada, jedan učenik stane u krug i pantomimom pokazuje zanimanje koje počinje tim slovom, a ostali moraju pogoditi o kojem je zanimanju riječ. Tko pogodi stane u sredinu i pantomimom objašnjava svoje zanimanje. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Marionete. Igrači su podijeljeni u parove slobodno raspoređene u prostoru. Jedan je član u paru marioneta, tj.lutka koja nema slobodnu volju i ne može se sama micati. Drugi član u paru je voditelj marionete. On pomiče zamišljene konce i upravlja marionetom. Nakon par minuta mijenjaju uloge. Ako su učenici već gledali lutkarsku predstavu, onda ih voditelj može podsjetiti na to kako se marionete kreću. Ako nisu onda im voditelj opisuje izgled lutke i objašnjava važnost konca u upravljanju lutkom. U svakom slučaju poželjno je donijeti lutku i uživo pokazati animaciju (Lekić i suradnici 2007.; 25.).

Ja u zrcalu. Učenici u parovima stoje jedan nasuprot drugome. Sve ono što jedan radi, drugi oponaša. Nakon nekog vremena zamjenjuju uloge. (Dresto i Bosanac, 2007.)

5.3. Rad na predstavi

Na predstavi rade učenici i voditelj dramske družine, ali također i publika. Predstave u osnovnoj školi ne bi trebale trajati dulje od deset minuta. Rad na predstavi uključuje socijalizaciju učenika jer se stvaranjem i uvježbavanjem dramske predstave oni upoznaju, druže, diskutiraju, razmjenjuju ideje i razmišljanja. Na probama se zbližavaju i stvaraju prijateljstva. Kazališna družina može igrati dramsko djelo ili igrokaz poznatih autora, prilagođeno dramsko, dramatizirano prozno ili u stihu pisano književno djelo, dijaloški tekst, igrokaz, predložak za igru (Đerđ, 2005.; str. 15.).

Školske kazališne družine najčešće nastupaju na improviziranoj pozornici ili određenom prostoru koji nije zaklonjen zastorom već je samo prazninom odijeljen od gledališta (Đerđ, 2005.; str.16.). Izlazak na pozornicu poseban je doživljaj. Glumiti ispred publike nije lako. I najsamouvjerenijim odraslim osobama javno nastupanje stvara tremu, a kamoli ne djeci. Čak se i najbolje naučeni tekst, i najbolje izvježbana gluma može izjaloviti ako nas uhvati trema. Potrebna je hrabrost i vjera u sebe da se predstava odigra onako kako je zamišljeno. Čestim nastupanjem na pozornici djeca stječu samouvjerenost i uče se nositi s tremom. Svi učenici, uspješni ili manje uspješni u nastavi, povučeni, nesigurniji, na pozornici nauče osloboditi i izraziti svoje osjećaje. Mnogi od njih zbog iskrenog pljeska publike postaju sigurniji i uspješniji u nastavi (Čubrilo, 2008.).

Na početku rada kazališne družine možemo ublažiti tremu učenicima, te potaknuti socijalizaciju spontanom dječjim igrama. Tijekom takvih igara djeca se predstavljaju ostalim članovima skupine. Ciljevi igara socijalizacije su razvijanje suradničkih odnosa, razvijanje i poticanje poštivanja, povjerenja i razumijevanja među članovima družine, razvijanje pozitivnog stava i odgovornosti prema sebi i drugima u skupini, poštivanje tuđih mišljenja, razvijanje kritičkog stava prema sebi i drugima, ... (Dresto i Bosanac, 2007.;str.23.).

5.4. Improvizacija

Scenska improvizacija je sve ono što se izvodi spontano, bez prethodnog uvježbavanja (Lekić i suradnici, 2007.; 41.). Improvizacija je oblik dramske igre, odnosno kreativan čin u kojem učenici postaju aktivni sudionici bez dugotrajne pripreme ili pamćenja teksta. Ona koristi i razvija sposobnost govora i sposobnost svjesnog iskazivanja vlastitih osjećaja (Scher-Verall, 2006. prema Breber, 2016.).

Postoji nekoliko vrsta improvizacije: pojedinačne, skupne, slobodne, dirigirane, improvizacije bez riječi, kao i one u kojima se dijete služi improviziranim tekstom. Iako improvizirana, i u tom činu se poštuju određena pravila. U improviziranom prizoru moraju se prepoznati sljedeći elementi:

- a) Događaj
- b) Prostor
- c) Uzroci i ciljevi
- d) Posljedice događaja
- e) Likovi
- f) Odnos između likova (Dresto i Bosanac, 2007.;, str.28.)

5.5. Dramske tehnike

Pojedinačna slobodna improvizacija. U pojedinačnoj slobodnoj improvizaciji učenik je sam na pozornici, te improvizira slobodan tekst koji sam bira ili određenu temu koju mu zada učitelj. Kada učitelj zadaje učeniku da improvizira određenu situaciju prvi put, potrebno je da je improvizira bez riječi ili rekvizita. Improvizacija neka bude gesta, mimika, pokret. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Skupna slobodna improvizacija. U skupnoj slobodnoj improvizaciji dolazi do konfliktne situacije zbog dolaska drugog glumca, te se radnja zapetljava. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Pojedinačna dirigirana improvizacija. U pojedinačnoj dirigiranoj improvizaciji učitelj daje određenu temu za improvizaciju jednom djetetu. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Skupna dirigirana improvizacija. U skupnoj dirigiranoj improvizaciji već postoji događaj, likovi, dijalog, sukob i dramska napetost koju je prethodno osmislio učitelj. Na djeci

je da otpetljaju zadanu dramsku situaciju (Dresto i Bosanac, 2007.; str. 29.). Skupnu dirigiranu improvizaciju moguće je provesti i na sljedeći način. Učenici od kuće donose omiljene predmete za koje su emotivno vezani. Svatko priča priču o predmetu i što mu taj predmet znači. Nakon što svi ispričaju stavljaju predmete u sredinu prostorije i počinju zajednički slagati priču povezujući priče o predmetima i stvarajući veze među njima. Stvorenu priču zatim improvizirajući odglume. Ovu vrstu improvizacije možemo provesti i tako da voditelj ili dijete zadaju neku riječ, a svi ostali postavljaju pitanja i slušaju odgovore. Nakon toga se zajednički stvara priča kojoj je naslov upravo ta riječ. Iz sasvim slučajnih improvizacija može nastati prava predstava. Važno je poticati djecu na originalnost i kreativnost, a ne da oponašaju već viđeno. (Dresto i Bosanac, 2007.)

Učitelj u ulozi. Učitelj preuzima ulogu i zajedno s učenicima sudjeluje u stvaranju dramske situacije. Učitelj je u ovom načinu improvizacije ravnopravan sa ostalima. On najavljuje da će preuzeti neku ulogu (ili više njih) (Lekić i suradnici, 2007.).

Pantomima. Pantomima je igranje nekog događanja bez upotrebe riječi. Može se primijeniti kao uvodna aktivnost prije ulaska u ulogu ili kao prijelaz u novu ulogu (Stanišić, 2015.).

Pantomimska improvizacija uz komentar. Ova vrsta improvizacije izvodi se u troje na način da dva igrača improviziraju, a treći komentira. Na početku par koji improvizira nasamo dogovara improvizaciju. Nakon što par počne improvizirati, komentator objašnjava njihovu improvizaciju. Komentator ne zna o čemu se radi u improvizaciji stoga je ovaj način improvizacije vrlo zabavan za gledatelje (Lekić i suradnici, 2007.)

Žive slike. Učenica/učenik ili skupina učenika trebaju napraviti „zamrznutu sliku“ na zadanu temu koju kaže učitelj (Stanišić, 2015.).

Naracija. Učitelj preuzima ulogu pripovjedača (Gruić, 2002.).

Usporeno kretanje. Usporeno kretanje poželjno je koristiti u dijelovima radnje u kojima je radnja izrazito dinamična.

Improvizacija pomaže da se razumiju osjećaji i postupci drugim osoba u stvarnom životu, te se njome razvija tolerancija, razumijevanje i poštivanje (Stanišić, 2015.).

5.6. Dramski tekst

Dramski tekst određuje što glumac govori na sceni i daje naputke o tome kako govori, što i kako radi (Švacov, 1976. prema Vukojević, 2016.). On može biti već postojeći ili možemo sami stvoriti novi tekst. Mnogi prozni tekstovi prikladni su za dramatizaciju jer se dramatisirati može svaka priča, bajka ili basna. Važno je da izabrani tekst bude primjeren dobi djece i njihovim sposobnostima, te da zadovoljava odgojne i obrazovne ciljeve i zadatke. Dramski tekst možemo može nastati i spontano, radom dramske skupine (Dresto i Bosanac, 2007.;, str. 31.)

U drami se fabula ne pripovijeda, već se njezino odvijanje postiže izmjenom dramskih situacija (Solar, 2005. prema Vukojević, 2016.). U drami se uglavnom koristi dijalog, odnosno verbalna komunikacija između likova. No, također se koristi i monolog. Izmjenom dijaloga i monologa postiže se raznolikost u govoru likova. Drama se dijeli na činove, slike i prizore (scene) (Solar, 2005. prema Vukojević, 2016.).

6. PROCESNA DRAMA

Procesna drama je drama u nastajanju. Učenici zajedno s učiteljem zamišljaju dramski svijet, te na taj način nastaje drama. Obilježja procesne drame su:

- a) Sudjelovanje svih učenika- najčešće grupne uloge, no ne uvijek (javljaju se i individualizirane uloge)
- b) Odsutnost vanjske publike- nema promatrača
- c) Aktivno sudjelovanje učitelja u procesu (učitelj u ulozi)
- d) Sastoji se od epizoda
- e) Organizirana je u etape (Rimac Jurinović, 2015. prema Vukojević, 2016.).

6.1. Epizodna struktura

Za procesnu dramu karakteristični su prekidi radnje, te ulasci i izlasci iz dramskog svijeta. Procesna drama nema za cilj ostvarivanje prostorno-vremenskog kontinuiteta. Prekidanjem dramske radnje ponekad se mijenjaju i uloge i/ili točke gledanja, mjesto i/ili vrijeme radnje, unose se novi motivi u radnju, razgovara se o događanju s osobnog stajališta. Epizode su zaokružene cjeline koje se nadovezuju jedna na drugu, a svaka sljedeća pridonosi razvoju procesne drame. Prelazak iz epizode u epizodu najčešće potiče učitelj, a t prelasku između epizoda označit će: ulazak ili izlazak iz uloge, promjenu uloge za sudionike ili voditelja, promjenu organizacije, promjenu zamišljenog mjesta događanja, vremenski skok u prošlost ili budućnost, promjenu načina oblikovanja radnje (Gruić, 2002; 21.).

6.2. Učitelj u ulozi

Iako procesnu dramu razvijaju zajedno učitelj i učenici, ipak učitelj usmjerava glavni tijek procesne drame. Da bi mogao provesti učenike kroz procese stvaranja, oživljavanja, doživljavanja i promišljanja dramskog svijeta, učitelj mora isplanirati ključne točke procesa unaprijed. Učitelj kontrolira proces kroz koji prolaze učenici, a sadržaj definira samo u onoj mjeri koliko je potrebno. Ostalo prepušta učenicima. Važno je da učitelj odredi elemente radnje i konteksta u kojem se radnja događa. Elementi su: mjesto i vrijeme radnje, uloga ili uloge za učenike, uloga ili uloge za učitelja, motiv koji pokreće radnju, cilj i tijek procesa kroz koji učenici prolaze. Mjesto i vrijeme radnje određuju kontekst u kojem se radnja zbiva. Oni mogu biti bliski sadašnjem ili prošlom realnom svijetu ili fantastičnom svijetu. O izboru

mjesta i vremena radnje najčešće ovisi i uloga ili uloge učenika i učitelja, ali ne mora uvijek biti tako. Motiv koji pokreće radnju važan je element priče jer uvodi napetost u procesnu dramu. Radnju može pokrenuti događaj, problem, zagonetni predmet,... Motiv se može predstaviti na početku ili uvesti u igru nakon što su osnove dramskog svijeta već postavljene. Cilj i tijek procesa kroz koji učenici prolaze odvijaju se izvan dramske priče (Gruić, 2002.).

Učiteljevo sudjelovanje u dramskoj priči proširuje mogućnosti razvoja priče i suradnje učenika i učitelja. Učitelj je ravnopravan u grupi, a ne nadređen. On je član tima. Iako stariji i iskusniji, učitelj je samo osoba koja igra određenu ulogu/uloge. Na taj način njihov je odnos svaki puta drugačiji, ovisno o ulogama koje igraju, a komunikacija postaje dinamična i slobodna (Gruić, 2002.). Prednosti učitelja u ulozi su da je učitelj unutar dramskog zbivanja i zajedno s učenicima promatra što se događa, nadzire tempo i napetost, može pružiti podršku i ohrabriti, ima mogućnost učešća u zajedničkom otkrivanju i usvajanju novih spoznaja (Morgan i Saxton, 1987. prema Vukojević, 2016.).

Prije ulaženja učitelja u ulogu važno je da uputi učenike o pravilima. Učitelj najavljuje učenicima da će preuzeti određenu ulogu i da će učenicima dodijeliti uloge. Učitelj će tijekom rada više puta „ulaziti“ i „izlaziti“ iz uloge kako bi uputio igrače u dalji rad. Pritom je važno da odredi koji označava je li učitelj u ulozi ili izvan nje. To može biti neki predmet koji će učitelj držati u ruci i ispustiti. Dok je učitelj u ulozi učenici mu se moraju obraćati kao liku, a ne kao učitelju. Prilikom preuzimanja uloge učitelj objavljuje koju je ulogu preuzeo i koje uloge namjenjuje igračima. Ako učitelj odabere ulogu u odnosu na uklopljenost u skupinu, on može ili ne mora biti dio skupine kojoj pripadaju učenici, na primjer kao pripovjedač. Ako odabere ulogu u odnosu na status u skupini onda njegova uloga može pripadati višem, nižem ili ravnopravnom statusu u odnosu na druge uloge. Kombinacijom ovih kriterija nastaju razni tipovi uloga kao što su vođa, protivnik, pripadnik skupine ili osoba koja je nepoznata skupini. Tipovi uloga koje učitelj može preuzeti u odnosu na grupu su:

- *Vođa*. Vođa je bilo koji predvodnik grupe (kralj, predsjednik, trener,...)
- *Autoritarni vođa*. U ovoj ulozi je naglašena potreba vođe za potpunom kontrolom nad podređenima. Vođa provodi sve što je zamislio, a s podređenima komunicira na način da naređuje. Najčešće nakon takve komunikacije slijedi otpor.
- *Protivnik*. Lik protivnika grupi radi probleme ili namjerno čini zlo. Oni pronalaze način da te prepreke prijeđu i odupru mu se.

- *Pripadnik grupe.* Voditelj je ravnopravan član grupe.
- *Pridošlica.* Ovom ulogom voditelj prepušta inicijativu grupi.
- *Glasnik / pregovarač.* U ovoj ulozi učitelj nije član grupe, niti se trudi postati. On samo donosi vijesti koje mogu biti dobre ili loše.
- *Bespomoćan.* Njegov status je puno niži od statusa ostalih u grupi. On treba njihovu pomoć. Može biti član grupe ili neka osoba izvan grupe. (Gruić, 2008.; 59.)

Učitelj može preuzeti i više uloga izlazeći iz jedne i ulazeći u drugu. Ulaženjem učitelja u ulogu kod učenika se potiče uočavanje problema, osobina likova, te odnosa među njima. Učenici uočavaju uzročno-posljedične veze. Kod učenika se razvija sposobnost slušanja, zapažanja, koncentracije, pažnje, logičnoga mišljenja, verbalni i neverbalni načini izražavanja. Također se razvija povjerenje u skupini, suradnja i prihvaćanje dogovorenih pravila. Za primjenu ove tehnike nije nužno potrebno glumačko iskustvo učitelja. Ona potiče i ohrabruje učenike te djeluje pozitivno na svakodnevnu komunikaciju u razredu. Ova se tehnika može primjenjivati u svim nastavnim područjima i predmetima (Fileš i suradnici, 2008.).

6.3. Zamjena uloga

Zamjena uloga omogućava da se uloga sagleda iz drugog kuta. Na taj način učenici shvaćaju kako svatko ima svoj „kut gledanja“, odnosno kako je svaki čovjek individua i prema tome nitko ne razmišlja isto. Netko bi u tvojoj situaciji postupio drugačije, netko bi problem riješio na drugačiji način. Učenik može imati jednu ulogu, a zatim mijenjati uloge s drugim učenikom ili učenicima. Tako će učenici dobiti mogućnost iskusiti situaciju s drugog gledišta (Scher i Verrall, 2006.).

Primjer zamjene uloga:

Tajna

„Marija, brat ti je rekao povjerljivu informaciju o svom prijatelju Marku. Napomenuo ti je da je nikome ne kažeš i ti si je čuvala kao tajnu. Jedan dan, kada si izašla van s bratom i njegovim društvom, Ana iz društva je slučajno rekla Markovu tajnu pred svima. Tvoj brat te oštro pogledao, premda si ti čuvala tajnu. Ana je saznala Markovu tajnu od nekog drugog, no tvoj brat ti ne vjeruje. *Kako si mogla reći tajnu o mom prijatelju Ani? Kreni!*“

6.4. Unutarnji monolog

Unutarnji monolog je postupak u kojem jedan glumac publici iznosi svoje misli. Na taj način on otkriva unutarnji svijet lika kojeg glumi, a publika ga upoznaje. Unutarnjim monologom podiže se razina svijesti o sebi (Scher i Verrall, 2006.).

6.5. Podrobni intervju

Podrobnim intervjuem mi ispitujemo likove, a oni odgovaraju na naša pitanja u lozi svoga lika. Možemo se praviti da smo psiholog ili poslodavac kod kojeg se lik želi zaposliti. Ovo je zabavan način predstavljanja lika i njegovog života, problema i osjećaja. Također, na ovaj način učenici uočavaju da postoje sličnosti i razlike u načinu na koji ljudi misle i kako se osjećaju. Učenicima usmjeravamo pažnju na to da je važno pratiti i govor tijela osobe s kojom razgovaramo.

Primjer pitanja za podrobni intervju:

„Kako ste proveli djetinjstvo?“

„Jeste li živjeli na selu ili u gradu?“

„Kako je vaša majka izlazila na kraj s vama, pošto ste bili živahno dijete?“

„Jeste li često odlazili od kuće bez najave roditeljima?“

„Kako ste se slagali s mlađom braćom?“

„Kako ste se osjećali kada ste prvi puta došli u veliki grad?“

„Je li Vam nedostajala obitelj?“

6.6. Vezana improvizacija / kratki igrokaz

Vezana improvizacija prikladna je za školske predstave. Vezana se improvizacija sastoji najčešće od četiri, a ponekad tri odvojena prizora. Na kraju svaki lik u dvije, tri rečenice izražava svoje osjećaje o proteklim događajima. Učitelj bira glumce, a glazbom ili nekim instrumentom daje na znanje kada se mijenjaju prizori (Scher i Verrall, 2006.).

6.7. Prizori utroje, skupni i masovni prizori

Ako dvoje ili više glumaca rade zajedno oni ne smiju govoriti u isto vrijeme. Moraju se međusobno dogovarati. Što je više glumaca, to je važnije da upute budu precizne i jasne (Scher i Verrall, 2006.).

7. PLAN I PROGRAM RADA DRAMSKE SKUPINE

Planiranje rada dramske skupine uključuje proširene zadatke i ciljeve iz nastavnog plana i programa za Hrvatski jezik, poznavanje različitih dramskih oblika, postupaka i tehnika iz dramske pedagogije, osnovne zakonitosti dramaturgije i osnove redateljskog postupka. U razrednoj nastavi najčešće i najprimjerenije su lutkarske predstave (Čubrilo, 2008.).

Kao i program rada svakog predmeta, tako se i program rada dramske skupine izrađuje na početku školske godine. Za sve izvannastavne aktivnosti, pa tako i za dramsku skupinu, planira se 70 sati, odnosno dva školska sata tjedno. Plan i program rada dramske skupine određuje učitelju skladu s dobi i sposobnostima djece koja su uključena u dramsku skupinu. Najčešće se program rada razlikuje za učenike 5.i 6., te 7.i 8. Razreda. Obje dobne skupine učitelj uvodi igrama socijalizacije kako bi se opustili i socijalizirali. U 5.i 6.razredu djecu se, nakon početne audicije kojom se formira skupina, uči pravilima scene, te obvezama i dužnostima glumca. Učenici ove dobi također vježbaju memoriju i koncentraciju vođenim aktivnostima koje za njih smišlja učitelj, učenici se upoznaju s vrstama improvizacije na temelju kojih nastaju mali igrokazi. Značajno je kod improvizacije da ona razvija logičnost i dosljednost, a priča se stvara brzo bez prethodnih uvježbavanja i planova (Dresto i Bosanac, 2007.; str. 32.). S učenicima ove dobi treba posjetiti kazalište i odgledati predstavu, te kasnije o tome porazgovarati.

Kod učenika 7. i 8.razreda također se počinje igrama socijalizacije, a zatim se razvija govorno stvaralaštvo i stvaraju improvizirani događaji. (Dresto i Bosanac, 2007.; str. 32.) U ovoj dobi korisno je igrati igre pantomime, bez upotrebe riječi, kojima se razvija koncentracija. Poželjno je ostvariti suradnju s likovnom i glazbenom radionicom.

Iako dramski odgoj još nije implementiran u cjelokupni hrvatski odgojno-obrazovni sustav, ipak se provodi kao izvannastavna ili izvanškolska aktivnost djece i mladeži u mnogim sredinama lokalne zajednice (Breber, 2016.).

7.1. Organizacija rada

Učenike treba upoznati s osnovnim pravilima scene kojih se glumac treba pridržavati:

- a) Odvojiti prostor za scenu i gledalište

- b) Javna osamljenost, tj. na pozornici se ne ponašamo kao u privatnom životu
- c) Kretanje po pozornici i radnja moraju biti opravdani
- d) Kad se radnja događa istovremeno, svatko mora imati jasan zadatak
- e) Sve važne scenske radnje treba istaknuti u vremenu i prostoru
- f) Glumac nikada ne smije okrenuti leđa publici (osim ako je tako predviđeno u scenariju)
- g) Glumac nikada ne smije pokrivati lik koji govori
- h) Ne smije se odvlačiti pozornost na sebe (Dresto i Bosanac, 2007., str.21.)

7.2. Voditelj dramske družine

Uloga voditelja kazališne družine jako je važna jer je istovremeno odgojitelj, komunikolog, organizator (Đerđ,2005.; str.19.). Voditelj može sam osmisliti tijek dramske radnje ili ga osmisliti zajedno sa skupinom tijekom zajedničkog rada. (Gruić, 2002.) Voditelji kazališnih družina u Hrvatskoj najčešće su prosvjetni djelatnici. Njima nedostaje osnovno znanje o kazalištu. U nekim slučajevima voditelji su i kazališno obrazovani redatelji, glumci ili dramaturzi. Njima nedostaje osnovno pedagoško znanje i umijeće. Idealno je kad je voditelj kazališne družine prosvjetni djelatnik koji gaji ljubav prema kazalištu i koji ima osnovno znanje o kazalištu. U Hrvatskoj su prosvjetni djelatnici upućeni na samoobrazovanje jer nemaju mogućnost obrazovati se za voditelja amaterskog kazališta. (Đerđ, 2005.; str. 20.)

7.2.1. Stručno usavršavanje i usmjeravanje voditelja kazališnih družina

Program Stručnog usavršavanja i usmjeravanja voditelja amaterskih kazališnih družina osmislila je mr.sc. Zdenka Đerđ sa suradnicima. Postoji nekoliko oblika edukativnih sadržaja za stručno usavršavanje i usmjeravanje voditelja kazališnih družina: seminar za voditelje-početnike, kazališna radionica, mentorski rad s kazališno- amaterskim družinama, te razgovori o kazališnoj umjetnosti nakon odgledane predstave u kazalištu,... (Đerđ, 2005.; str.22.).

Seminar za voditelje- početnike. Seminar za voditelje početnike podijeljen je u četiri sesije , a polazi ga do 20 polaznika. Svaka sesija uključuje jedan od segmenata kazališta poput dramskih igara i improvizacije, dramatizacije proznog i prilagodbe dramskog književnog teksta, scenskog govora ili glume i redateljske radionice. (Đerđ, 2005.;, str.22.).

Edukacija u kazališnoj radionici. Edukacija u kazališnoj radionici traje od 20 do 60 sati rada, a podrazumijeva rad na određenom stvaralačkom zadatku. U edukaciji sudjeluju manje skupine (6 do 15 sudionika), koje vodi stručni voditelj (Đerđ, 2005.; str.22.). Edukaciji je svojstveno da se prilagođava grupi koja u njoj sudjeluje što znači da je uvijek jedinstvena i nikada ista.

Mentorski rad s kazališno-amaterskim drušinama. Mentorski rad s kazališno-amaterskim drušinama podrazumijeva da se kazališni umjetnici i djelatnici uključuju u kazališnu predstavu. To mogu činiti svakodnevno ili povremeno. Oblici mentorskog rada mogu biti: razgovori mentora i voditelja kazališne družine prije i poslije pokusa, izravno praćenje rada pokusa, razgovor mentora i voditelja kazališne družine i njezinih članova poslije pokusa o propustima i nejasnoćama tijekom rada (Đerđ, 2005.; str.23).

Razgovor o aktualnom u kazališnoj umjetnosti. Razgovor se vodi ne samo o kazališnoj umjetnosti, već i o užoj školskoj ili široj mjesnoj društvenoj (Đerđ, 2005.; str.23.)

7.2.2. Seminar „Proces stvaranja kazališne igre- predstave“

Seminar *Proces stvaranja kazališne igre* pokrenut je 2002. godine, a namijenjen je prosvjetnim djelatnicima koji su voditelji kazališnih družina, ali i drugim djelatnicima humanističkih zanimanja koji koriste kazališnu umjetnost kao pomoćnu metodu rada. Seminar traje sto sati, a podijeljen je u četiri sesije. Svaka sesija odvija se tijekom 25- satnih radionica. Teme seminara su: „Dramske igre i improvizacije“, „Dramatizacija proznih i prilagodba dramskih književnih oblika“, „Scenski govor/gluma“, „Režija kazališne igre/predstave“. Nakon svake radionice izvodi se javni pokus za ostale polaznike seminara.²⁶ Svakog dana, nakon seminara, odlazi se u kazalište, a često se nakon predstave razgovara s autorima i glumcima (Đerđ, 2005.; str.25.).

²⁶ <https://www.mojmaksimir.com/content/100-sati-u-procesu-stvaranja-kazali%C5%A1ne-igre>

8. DRAMSKI POSTUPCI U NASTAVI

8.1. Dramski postupci u nastavi Hrvatskog jezika

Glavni cilj nastave Hrvatskoga jezika je osposobljavanje učenika za jezičnu komunikaciju. Međutim, u nastavi jezika u mlađim razredima osnovne škole, zanemaruje se razvoj općih komunikacijskih sposobnosti i jezičnih djelatnosti (Pavličević-Franić i Aladrović, 2008. prema Vukojević, 2016.). U istraživanju koje je provela Rudela 2013.godine većina ispitanih učiteljica (njih 65,8%) smatra potrebnim uvođenje dramskog odgoja kao izbornog predmeta. Dramski odgoj i nastava hrvatskog jezika imaju mnoge zajedničke ciljeve i zadaće (Fileš, 2008. prema Breber, 2016.).

Tri su bitne karakteristike drame u učenju jezika:

- a) Drama omogućuje uporabu prirodnog, razgovornog jezika u smislenom kontekstu,
- b) Drama razvija senzibilitet za govor tijela te kulturološke odrednice društva čiji jezik osoba uči
- c) Drama stvara visoko motivirajuće razredne aktivnosti za učenje jezika učenika srednjega i naprednog stupnja.

Dramski odgoj može se integrirati u obliku nastavnog predmeta, izvannastavne / izvanškolske aktivnosti, didaktičke metode primjenjive u različitim odgojno-obrazovnim područjima i predmetima (Krušić, 2014.). Metodu dramskog odgoja u nastavi Hrvatskog jezika najbolje je upotrijebiti u motivaciji (na početku sata) ili u sintezi (na kraju sata). Metoda dramskog odgoja može se primijeniti i cijeli sat, za što je potrebna posebna priprema.

Dramskim postupcima potičemo interakciju sugovornika, pravilnu uporabu prozodijskih sredstava, novih riječi, pojmova i sintagmi u stvarnim kontekstima, razvijanje sposobnosti izražavanja doživljaja, osjećaja, misli i stavova (Wessels, 1987. prema Vukojević, 2016.). Dramski postupci najviše se koriste u području književnosti, kao stvaralački rad u završnom dijelu sata ili kao pripremljena dramatizacija nekog teksta.

U prva četiri razreda osnovne škole uz dramsku se umjetnost vezuju sljedeći oblici jezičnog i scenskog izražavanja i stvaranja: scenske govorne igre, usmene dramatizacije (bajke, basne), stvaranje dramske priče, opisivanje stvarnog i zamišljenog scenskog prostora,

prepričavanje lutkarske ili kazališne predstave, karakterizacija likova iz lutkarske predstave ili scenskoga (kazališnoga) djela (Rosandić, 2005. prema Vukojević, 2016.).

8.1.1. Elementi dramskog odgoja u Predmetnom kurikulumu za Hrvatski jezik

„*Suvremeni se nastavni programi opredjeljuju za načelo kontinuiteta i vertikalnog slijeda. Načelo kontinuiteta očituje se u tome što se dramsko djelo pojavljuje u svim razredima osnovne škole, načelo vertikalnog slijeda odražava se u postupnosti usvajanja temeljnih pojmova o dramskom djelu*“ (Škuflić- Horvat, 1998. prema Vukojević, 2016.).

Predmet Hrvatski jezik obuhvaća tri međusobno povezane domene, a to su: *Komunikacija i jezik, Književnost i stvaralaštvo, Kultura i mediji*. U svim trima domenama razvija se komunikacijska jezična kompetencija i ovladava se jezičnim djelatnostima slušanja, govorenja, čitanja, pisanja i prevođenja, te se ujedno potiče razvoj aktivnog rječnika.

Domena *Komunikacija i jezik* odnosi se na uporabu jezika u kontekstu.

Domena *Književnost i stvaralaštvo* utemeljena je na čitanju i recepciji književnoga teksta koji je proizvod umjetničkoga, jezičnog, spoznajnog i osobnog poimanja svijeta i stvarnosti. Čitanje književnih tekstova pridonosi stjecanju kulturnoga iskustva djeteta i uspješnosti njegove socijalizacije.

U središtu domene *Kultura i mediji* je tekst koji predstavlja vrijednosti i predrasude, sukobe i razlike, uvjerenja, znanja i socijalne strukture društva.

U Nacionalnom kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik u domeni *Književnost i stvaralaštvo* propisano je da bi učenici prvoga razreda trebali prepoznati igrokaz po obliku, a u drugom razredu i po obliku i po sadržaju, te uočava obilježja igrokaza za djecu: lica i dijalog. U trećem razredu učenici bi trebali razlikovati realističnu priču ili pripovijetku, pjesmu, bajku, basnu, zagonetku, igrokaz i dječji roman po obliku i sadržaju; prepoznati redoslijed događaja;

Unutar domene *Kultura i mediji* učenici prvoga razreda trebali bi posjećivati kulturne događaje primjerene dobi, razgovarati s ostalim učenicima nakon posjete takvim događajima, izdvojiti što mu im se sviđa ili ne sviđa u vezi s tim kulturnim događajem, iskazati svoj doživljaj kulturnog događaja crtežom, slikom, govorom, pokretom, pjevanjem. Kulturni

dogadjaji su kazališne predstave za djecu, likovne izložbe, izložbe u muzejima primjerene dobi i interesima učenika, susreti s književnicima i ilustratorima u školi ili narodnim knjižnicama, dječji književni, filmski, edukacijski, tradicijski festivali, kulturni projekti namijenjeni djeci. U drugom razredu učenici bi trebali razlikovati vrste medija primjerene dobi i interesima, izdvajati omiljene medijske sadržaje i razgovarati o njima, razlikovati film od kazališne predstave, pratiti (gledati, slušati i doživljavati) kazališne predstave, razlikovati lutkarsku kazališnu predstavu od ostalih predstava za djecu (http://mzos.hr/datoteke/1-Predmetni_kurikulum-Hrvatski_jezik.pdf).

Unutar nastavnog područja književnosti u prvom se razredu obrađuju pojmovi: igrokaz, pozornica, gledalište, lutkarski igrokaz. Za lektiru se čitaju dva igrokaza: *Balonijada* Nade Iveljić i *Igre sa zmajevima* Jadranke Čunčić. U drugom razredu obrađuju se pojmovi: igrokaz, glumac, uloga, gluma. Za lektiru se čitaju dva igrokaza: *Reumatični kišobran* Željke Horvat- Vukelje i *Kristalni zvončići* Zlate Kolar- Kišur. U trećem razredu obrađuju se pojmovi: događaj, lik, vrijeme radnje, mjesto radnje. Za lektiru čitaju se dva igrokaza: *Omedeto* Milana Čučeka i *Mačak Džingiskan i Miki Trasi*. U četvrtom razredu obrađuju se pojmovi: dijalog, monolog, govor lika, ponašanje lika. Za lektiru se čita igrokaz *Da sam odrastao* Eve Janikovszky. Unutar područja medijske kulture u prvom se razredu obrađuju pojmovi: lutka i lutkarska predstava, u drugom razredu: kazalište, kazališna predstava, pozornica, gledalište, a u trećem razredu glumac.²⁷

8.1.2. Dramski postupci i učenje jezika

„Tri su bitne odrednice drame u učenju jezika:

- 1) *Drama omogućuje uporabu prirodnog, razgovornog jezika u smislenom kontekstu, stvaraju se dramski likovi čija je interakcija motivirana dramskim kontekstom što omogućuju studentima da ulaskom u karakter lika dobiju motivaciju za stvarnu, smislenu komunikaciju;*
- 2) *Drama razvija senzibilitet za govor tijela te kulturološke odrednice društva čiji jezik osoba uči: udaljenost od sugovornika, odnos prema taktilnosti ili zadržavanju pogleda, stupanj jezične formalnosti, rukovanje,...*

²⁷ https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

- 3) *Drama stvara motivirajuće razredne aktivnosti za učenje jezika učenika srednjeg i naprednog stupnja.*“ (Richard Via, 1976. prema Vukojević, 2016.)

Dramski postupci u nastavi omogućuju učenicima da jednostavnim i opuštenim načinom usvajaju nove spoznaje, izražavaju i razvijaju osjećaje, sklonosti, sposobnosti i stavove tijekom nastavnog procesa, razvijaju govorne i izražajne sposobnosti i vještine, maštu i kreativnost, samokritičnost, odgovornost, humana moralna uvjerenja, sigurnost i samopouzdanje.

Rezultati istraživanja koje je Zrinka Vukojević provela u sedam osnovnih škola Grada Zagreba ukazuju na potrebu dublje implementacije dramskih postupaka u odgojno-obrazovni sustav. Dramski postupci trebali bi se provoditi već od prvog razreda osnovne škole u svim nastavnim područjima predmeta Hrvatski jezik, a buduće učitelje trebalo bi se sustavnije upoznati sa dramskim odgojem i njegovim oblicima učenja i poučavanja kako bi ih na temelju stečenih iskustava i kompetencija mogli učinkovitije provoditi u nastavnoj praksi (Vukojević, 2016.).

8.1.3. Igrokaz u nastavi Hrvatskoga jezika

Igrokaz je najzastupljeniji oblik dramskog odgoja u razrednoj nastavi. „*Nema vrste dječje književnosti koja je toliko inherentna dječjoj prirodi kao što su igrokazi jer se oni zasnivaju na djeci omiljenoj igri uloga*“ (Diklić i surad., 1996.; str. 325. prema Nemeth- Jajić, 2008.). Igrokaz se u prvom razredu obrađuje u okviru Književnosti kao lutkarski igrokaz, a učenici bi trebali spoznati i doživjeti kraće igrokaze koji su im stilski i sadržajno primjereni, te razlikovati igrokaz kao tekst namijenjen izvođenju na pozornici. U okviru Medijske kulture igrokaz se obrađuje kao lutkarska predstava. Učenici bi trebali doživjeti lutkarsku predstavu, navesti glavne likove koji se u predstavi pojavljuju, oživjeti scensku lutku, te izvesti kraći ulomak igrokaza. U drugom razredu igrokaz se u okviru Književnosti obrađuje kao igrokaz, a učenici bi trebali u izvedenom igrokazu razlikovati glumca, ulogu i glumu. U okviru Medijske kulture obrađuje se kazalište, a učenici bi trebali razlikovati kazališnu predstavu od filma, razlikovati pozornicu od gledališta. U okviru Jezičnog izražavanja igrokaz se obrađuje kao izražajno (interpretativno) čitanje, a učenici trebaju glasno čitati ulomke svakog obrađenog književno-umjetničkoga teksta. U trećem razredu igrokaz se obrađuje u okviru Jezičnog izražavanja kao čitanje po ulogama, a učenici trebaju izražajno glasno čitati dramski tekst

poštujući vrednote govorenoga jezika, te sudjelovati u dramskim improvizacijama. U četvrtom razredu igrokaz se obrađuje u okviru Književnosti pod književnim vrstama, a učenici bi trebali imenovati i razlikovati osnovna obilježja igrokaza.²⁸

8.1.4. Primjer igrokaza

Sveti Niko svijetom šeta

Pozadina se bijeli – padaju pahulje. Na končićima visi vata u obliku pahuljica, a posložene su vreće prekrivene velikom bijelom plahtom. Vlada zimski ugođaj. Svira glazba. Ples pahuljica. Na scenu dolaze djeca i grudaju se grudama od vate.

Djeca: Huraaa! Huraaaa!

Svi: Pao je snijeg!

Sven: Snijeg je pokrio čitav brijeg.

Sva djeca gledaju brijeg.

Marija: S najviše jelke ona nam se smješka.

Ivan: Čeka svoga princa.

Sva djeca: Napravimo za nju snješka.

Katarina (*vuče saonice*): Ja imam i saonice!

Janko (*sjeda na Katarinine saonice*): Spustimo se niz brijeg!

Sva djeca: Pozdravimo smijehom snijeg!

Vedra glazba u pozadini. Djeca skupljanju snijeg i prave snjegovića.

Toni (*dotrči, uspuhano govoreći*): Maloprije sam vidio Svetog Nikolu.

Sva djeca (*začudeno*): Gdje si ga vidio? Gdje je sada?

Toni (*uzbuđeno*): Na autobusnoj stanici. Brojao je darove i pozdravio me mojim imenom.

²⁸ https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

Sva djeca: Ozbiljno si ga vidio?

Toni (*važno*): Jesam i rekao sam mu: Dobro nam došao, sveti Nikola. Donesi za djecu, manju i veću, pahulja bijelih punu vreću.

Djeca nastavljaju iznositi želje svetom Nikoli...

Katarina: Pokrij snijegom prljave staze.

Paola: Sve nek se bijeli, grmlje i staze.

Sanjin: Šuma nek bude ko bajka, a cijela ulica...

Sva djeca: ...klizaljka (*djeca klizajući odlaze s pozornice. Otišli su svi osim dvoje djece. Dječak sjedi na sanjkama i zamišljeno gleda svoje čizme.*)

Lana: O čemu razmišljaš?

Fran: O ničem. Gledam svoje čizme.

Lana: Zašto ih gledaš?

Fran: Zato jer bi u njima ujutro trebao naći poklon.

Lana: Nisam ni ja očistila čizmice, a sveti Nikola noćas obilazi naš grad.

Sva djeca (*dolaze vičući*): Ajmeeee, i moje čizmice su prljave... i moje...i moje...i moje

Ante: Ne brinite se uzalud, samo trebate prionuti čišćenju četkom.

Sva djeca (*kao da četkaju čizmice*):

Četka, etka, etka-ka

četkala je nek se zna:

čizme crne, čizme žute,

četkala ih nek se zna

sad su čiste-ola-la!

Sandra: Sada smo spremni za svetog Nikolu.

Katarina: Ali nismo još napisali pisma. Uzmimo papire i olovke.

(Djeca uzimaju papire i olovke iz svojih torbi i pišu pisma svetom Nikoli).

Luka *(izgovara svoje želje na glas)*: Meni neka donese električni motor kojeg nije donio prošle godine.

Ana *(bijesna)*: Ako sveti Nikola prošle godine nije ispunio tvoju želju znači da nisi bio dobar. Znaš li da sveti Nikola daruje samo dobru djecu?

Filip: Nije istina! Ja sam bio dobar i poslušan roditeljima, a svejedno nisam dobio što sam želio.

Ana: Vidim da još nisi počistio svoje čizmice. Pune su blata. Sigurno ti ni ove godine sveti Nikola neće donijeti ono što želiš.

Filip: Kako se možeš tako rugati? Pogledaj svoje čizmice! Kako su samo prljave!

Katarina: Nije istina! Ne vrijeđaj moju prijateljicu!

(Nastaje svađa i tučnjava između djece)

Olga: Prestanite! Ako se nastavite ovako ponašati posjetit će vam Krampus, a ne sveti Nikola.

Sva djeca *(prestrašeno, u glas)*: Krampus????

Filip: Bit ćemo dobri i nećemo se više svađati. Hajmo nastaviti pisati pisma.

Ivan *(izgovara svoju želju na glas)*: Donesi mi novi laptop!

Katarina: Tako se ne razgovara sa svetim Nikolom. To nije pristojno.

Filip: Napišimo svi da smo dobri.

Sanja: Ali kad bi napisali da smo dobri, onda bi lagali.

Katarina: Ja sam dobra.

Janko: Kako znaš da si dobra?

Katarina: Jučer sam za baku išla u kupovinu i donijela joj kući potrebne namirnice. Baka me pohvalila i rekla da sam dobra unuka.

Svi: Dobrice, dobrice!

Janko: A ja sam dobio peticu iz prirode i tata me pohvalio da sam njegov pametni sin.

Svi: Pametnjaković!

Sanja: Pa mi svi znamo lijepo pjevati i recitirati. Hajmo zajedno zapjevati svetom Nikoli.

Sva djeca (*pjevaju*):

Nebesa se otvore

i anđeli prozbore:

Hej, veselo tra-la-la-la-la

sad će doći Nikola.

Dobru djecu dariva,

zločestu i ne gleda,

hej, veselo tra-la-la-la-la

sad će doći Nikola.

Dobri ćemo biti

našem dragom Niki,

hej, veselo tra-la-la-la-la

sad će doći Nikola.

Tko ne sluša kod kuće

samo šibe dobit će,

hej, veselo tra-la-la-la-la

sad će doći Nikola.

Mi volimo Isusa,

ne bojimo se Krampusa,

hej, veselo tra-la-la-la-la

dolazi nam Nikola.

(Dolazi sveti Nikola, te pozdravlja i daruje svu djecu).(Kunić, 2008.; 131).

8.2. Primjeri dramskih postupaka u nastavi drugih predmeta

8.2.1. Dramski postupak u nastavi likovne kulture

1. Razred

Nastavno područje: Oblikovanje na plohi – slikanje

Tema: Ploha-ritam likova

Likovni motiv: pilići

Tip sata: likovno izražavanje i stvaranje, slikanje

Dio sata u kojem se dramska igra, vježba ili tehnika izvodi: motivacijski dio sata

Trajanje: 5 do 10 minuta

Dramskim postupkom ostvarujemo: poticanje zamišljanja u svrhu likovnog stvaranja koje slijedi, opažanje i izražavanje ritma kao ponavljanja boja i likova

Oblici rada: frontalni, individualni

Nastavna sredstva: CD player + CD s odgovarajućom glazbom

Korelacija: glazbena kultura

U motivacijskom dijelu sata provest ćemo vježbu *vođene mašte* puštajući *Ples pilića* iz ciklusa *Slike s izložbe* Modesta Petroviča Musorgskog. Učenici se udobno smještaju, zatvaraju oči i pravilno i duboko dišu. Učitelj ih uz glazbu poziva na zamišljanje: *Nalazite se na velikoj farmi. Uz glasanje brojnih životinja čujete i pijukanje. Približavate se zvuku koji čujete. Ispred vas se sve žuti. Ugledali ste bezbroj malih pilića koji jure amo- tamo, jedan preko*

drugoga. Pilići su sve brži i brži, izvode vratolomije i galame. Njihova prekrasna žuta boja pleše vam pred očima. Pokušavate pratiti jednog pilića, ali ne uspijevate. Brzo ga gubite iz vida.

Učitelj postupno stišava glazbu, te zatim poziva učenike da otvore oči. Nakon što smo učenicima pomoću mašte predočili motiv počinje razgovor o ritmu kao ponavljanju boja i likova. Objasnjavamo da ponavljanje likova nazivamo ritam, a ritam se može izraziti likovima ili bojom. Slijedi rješavanje likovnog problema.

8.2.2. Dramski postupci u nastavi glazbene kulture

3. ili 4. razred

Nastavno područje: Elementi glazbene kreativnosti

Tema: Improvizacija meloritamskih cjelina

Tip sata: obrada

Dio sata u kojem se dramska igra, vježba ili tehnika izvodi: u početnom dijelu školskog sata za istraživanje i razvijanje zvučne osjetilnosti, te u završnom dijelu za istraživanje mogućnosti uporabe zvukova

Trajanje: u početnom dijelu oko 25 minuta; u završnom dijelu oko 20 minuta

Obrazovna postignuća: razvijanje zvučne osjetilnosti, istraživanje zvukova i ritma pomoću igre

Oblici rada: individualni rad i rad u parovima

Nastavna sredstva: materijali za izradu udaraljki koje su samostalni dječji uradak

U uvodnom dijelu školskog sata djeca rade udaraljke. Prema prethodnom dogovoru s učiteljem učenici su u školu donijeli materijale za izradu udaraljki i svaki donosi sovju plastičnu kutijicu koju će puniti materijalom. Materijali su sve ono što može proizvesti zvuk. Sve što su donijeli postavili su na učiteljev stol. Svaki učenik dolazi do učiteljevog stola, izabire materijal ili više njih i njime puni svoju čistu plastičnu kutijicu. Nakon što su napravili

svoje udaraljke, podijele se u parove. Jedan učenik u paru je osoba A, a drugi osoba B. Učitelj im objašnjava ritmičke vježbe koje će izvoditi. Osoba A će zadati ritmički motiv, a osoba B će ga ponoviti i dodati nešto novo. Zatim osoba A zadaje ritmički motiv, a osoba B odgovara te nakon toga ponavlja ono što je osoba A zadala. Na kraju školskog sata učenici upotrebljavaju udaraljke koje su napravili i njima ozvučuju pantomimske radnje. Učenici se služe kretanjama tijela, gestama i mimikom bez govora, a učitelj zadaje zadatak što će učenici ozvučiti, dok učenici sami odabiru način kako će ozvučiti. I ova se vježba izvodi u parovima na način da jedan igrač izvodi zadanu pantomimsku radnju, a drugi zvučno upotpunjuje radnju. Drugi igrač može upotpunjavati radnju udaraljkom koju je napravio, svojim tijelom ili glasom (Lekić i suradnici, 2007.; 117).

8.2.3. Dramski postupci u nastavi matematike

1. Razred

Nastavna tema: Zbrajanje i oduzimanje brojeva do 20

Tip sata: vježbanje

Dio sata u kojem se dramska igra, vježba ili tehnika izvodi: bilo koji dio školskog sata vježbanja

Trajanje: 10-15 minuta

Oblik rada: Rad u skupini

Izvodi se igra *Tražim skupinu*. Na početku ove igre učenici se slobodno kreću učionicom. Učitelj glasno uzvikuje računski zadatak zbrajanja ili oduzimanja dvaju brojeva, a učenici trebaju formirati skupine od onoliko članova koliko iznosi broj koji je rezultat tog računskog zadatka. Igrač ili igrači koji ne uspiju postati članom skupine zadane veličine sljedeći put zadaju računski zadatak. Igra se nastavlja ponovnim slobodnim kretanjem učenika po učionici i zadavanjem nove računskog zadatka učitelja. Igra se može izvoditi i uz glazbu, te na taj način uspostaviti korelacija sa glazbenom kulturom.

8.2.4. Dramski postupci u nastavi prirode i društva

2. Razred

Nastavna tema: Obitelj, rodbina

Tip sata: vježbanje

Dio sata u kojem se dramska igra, vježba ili tehnika izvodi: bilo koji dio školskog sata vježbanja

Trajanje: 20 minuta

Oblik rada: rad u skupinama

Vježbom *Zamišljeni telefonski razgovor* utvrđivat ćemo odnose u užoj i široj obitelji i rodbini. Razred od 25 učenika učitelj će podijeliti u 5 grupa. Učitelj će na sat donijeti jedan stari telefon ili igračku telefon. Grupe će se između sebe dogovoriti tko će biti koji član obitelji ili rodbine, a da bi im bilo lakše voditi telefonski razgovor izmislit će imena. Ako se koja grupa ne uspije dogovoriti ili im to zadaje problem, učitelj će im pomoći. Prva grupa izlazi i dogovara se, a zatim izvodi svoj razgovor. Pri tom nije bitno je li učenik ili učenici nazvao ili primio poziv. Učenici nakon obavljenog razgovora ispisuju imena sudionika razgovora u obliku mentalne mape na ploči, a ostali učenici koji nisu sudjelovali u razgovoru odgovaraju koji su obiteljski i rodbinski odnosi među njima (npr. Marko je Luki otac, Marko je Ani sin, Branko je Lani ujak;...).

8.2.5. Dramski postupci u nastavi tjelesne i zdravstvene kulture

4. Razred

Nastavna tema: Penjanje, puzanje i provlačenje

Tip sata: ponavljanje

Dio sata u kojem se dramska igra, vježba ili tehnika izvodi: tijekom cijelog školskog sata

Trajanje: 40 minuta

Oblici rada: individualni, u skupinama

Nastavna sredstva: snop ključeva i marama, lopte (loptice, rukometne lopte, medicinke teške do 1 kg), švedska klupa ili balvan, mornarske ljestve i obruč

Učitelj je s učenicima ranije igrao igru *kraljevi ključevi*.

Igra *kraljevi ključevi* složeniji je oblik igre *crna kraljica*. Jedan igrač je kralj/kraljica i stoji licem okrenut prema zidu. Pokraj njegovih nogu je snop ključeva. Ostali su igrači na suprotnoj strani dvorane okrenuti prema njemu. „Kralj“ se okreće prema zidu, žmiri i izgovara: *Kraljevi ključevi, jedan, dva, tri, stoj!* Ostali igrači nastoje se što više približiti kralju i ključevima. „Kralj“ se okreće nakon što izgovori rečenicu, a u tom trenutku svi ostali igrači moraju biti nepomični kako kipovi. Koga „kralj“ zatekne u kretanju tog mora prozvati i pokazati rukom da se vrati na početni položaj. Cilj je igrača oduzeti „kralju“ ključeve. Nakon što se „kralj“ okrene i vidi da više nema ključeva može optužiti jednog podanika za kojeg misli da su kod njega ključevi. Na tu osobu „kralj“ pokaže rukom i izgovori: *Moji ključevi, moji ključevi!* Ako su ključevi dosita kod tog igrača on ih mora vratiti do kraljevih nogu i otići na svoj početni položaj. Igra se nastavlja, a igrači ponovno pokušavaju kralju oteti ključeve. Ako ključevi nisu kod optuženog igrača, tada se igra nastavlja na način da se igrači ponovno vraćaju prema početnom položaju dodajući ključeve jedan drugome tako da ih što uspješnije sakriju od kralja. „Kralj“ ih za to vrijeme rečenicom *Kraljevi ključevi, jedan, dva, tri, stoj!* zaustavlja i optužuje jednog od njih za krađu. Ako ne uspije pogoditi kod koga su ključevi, a svi učenici dođu na početni položaj, tada je skupina pobjednik i time igra završava. Igrač kod kojeg se ključevi kriju na kraju igre u sljedećoj igri glumi kralja (Lekić i suradnici, 2007.).

Na početku sata učitelj uvodi učenike u dramsku tehniku *učitelj u ulozi*. Nakon što pokaže znak kojim će se služiti da učenicima da do znanja kada je preuzeo ulogu napominje da mu se dok je u ulozi ne obraćaju kao učitelju. Zatim se, nakon što je dogovorenim znakom dao do znanja da je preuzeo ulogu obraća učenicima tako da oni oni shvate da će on u igri biti jedan od njih, odnosno sluga ili podanik.

Uvodni dio sata: 10 minuta

Nakon postrojavanja u kolonu učenici se dijele u dvije skupine na način da izgovaraju redom *prvi*, *drugi*. Svi koji su *prvi* nose naziv *ključevi*, a svi koji su *drugi* nose naziv *marame*. Na učiteljev znak učenici se rastrče po dvorani do učitelj u jednoj ruci drži ključeve, a u drugoj maramu. Na uzvik *Tko će prije pronaći svoj predmet!* obje skupine se postrojavaju do učitelja na onu stranu gdje se nalazi predmet čiji naziv nosi njihova skupina. Učitelj, sada izvan svoj uloge, proglašava pobjedničku skupinu, a učenici iz skupine *ključevi* odabiru kralja/kraljicu. Svi ostali učenici su podanici. Počinje igra *kraljevi ključevi*.

Nakon ove igra učitelj uvodi učenike u pripremni i glavni dio sata. Učitelj je u ulozi i objašnjava svrhu vježbi koje slijede.

Pripremni dio sata: 5 minuta

U pripremnom dijelu sata izvodit će opće pripremne vježbe lopticama .

Glavni A dio sata: 15 do 20 minuta

Zadaci za rad u skupinama:

- Puzanje uzduž švedske klupe ili balvana i provlačenje kroz obruč
- Penjanje po okomitim mornarskim ljestvama i silaženje s njih
- Podizanje i bacanje medicinke od 1 kg
- Dodavanje i hvatanje lopte u dvoje u kretanju

Glavni B dio sata: 5 do 10 minuta

Štafetna igra s predmetima koji su korišteni u glavnom A dijelu sata

Završni dio sata: 5 minuta

Učitelj, koji je u ulozi kraljevog podanika, uvodi učenike u završni dio sata prilagođavajući *vježbu povjerenja* priči o kralju i nedostižnim ključevima. „Podanici“ stoje u uskom krugu, u skupinama od 6 do 7 „podanika“, dok je jedan „podanik“ u sredini kruga. „Podanici“ stoje toliko blizu jedan drugome da se dodiruju ramenima. U krugu je „kralj“ koji zbog starosti ima laki san. Zato sklapa oči i prepušta se svojim podanicima koji ga uspavljaju laganim ljuljuškanjem i guranjem (Lekić i suradnici, 2007.).

9. METODIČKI MODEL INTERPRETACIJE ROMANA „DNEVNIK PAULINE P.“ SANJE POLAK

Razred: 3.razred

Nastavni predmet: hrvatski jezik

Nastavna cjelina: književnost, dječji roman

Nastavna tema: lektira

Nastavna jedinica: „Dnevnik Pauline P.“, Sanja Polak

Ključni pojmovi: prepoznati dječji roman kao opširniji prozni tekst o djeci i njihovim pustolovinama

Tip sata: obrada

Ishodi učenja:

- Učenici će moći prepoznati temu romana
- Učenici će moći uočiti i opisati izgled i ponašanje likova
- Učenici će moći uočiti i navesti moralne, socijalne, kulturne osobitosti likova
- Učenici će moći povezati događaje i likove romana s vremenom i mjestom radnje
- Učenici će moći prepoznati dječji roman kao opširniji prozni tekst o djeci i njihovim pustolovinama

Nastavna sredstva i pomagala: dječji roman „Dnevnik Pauline P.“, papiri s napisanim naslovima poglavlja, zdjelica sa papirićima, papirići u crvenoj, plavoj, žutoj, narančastoj i zelenoj boji

Nastavne metode: metoda razgovora, usmenog izlaganja, čitanja i pisanja, stvaralačkog izražavanja, dramske metode (improvizacija, učitelj u ulozi), analitičko-interpretacijska metoda, metoda promatranja, metoda rada na tekstu, metoda doživljavanja, metoda razmišljanja

Oblici rada: frontalni, individualni, grupni rad, rad u paru

Nastavni zadaci:

- **Obrazovni zadaci:** prepoznati temu romana, uočiti i opisati izgled i ponašanje likova, uočiti i nabrojati moralne, socijalne, kulturne osobitosti likova, povezati događaje i likove romana s vremenom i mjestom radnje, prepoznati dječji roman kao opširniji prozni tekst o djeci i njihovim pustolovinama
- **Funkcionalni zadaci:** sudjelovati u dramskim improvizacijama, razvijati govorno i stvaralačko izražavanje i sposobnost međusobnog komuniciranja, izražajno glasno čitati dramski tekst (igrokaz)
- **Odgojni zadaci:** razvijanje osjećaja za pravednost, snagu prijateljstva i sloge

Korelacije:

- **Unutarpredmetna:** slušanje i govorenje; sporazumijevanje hrvatskim književnim jezikom; čitanje po ulogama; rasprava; povezanost događaja s vremenom, mjestom i likom; izgled i ponašanje lika
- **Međupredmetna: Sat razrednika-** „Kako reći ono što mislim“, „Zašto je *on/ona* moj prijatelj/prijateljica“

Izvori i literatura:

- Polak, S. (2005.). *Dnevnik Pauline P.* Biblioteka Stribor.
- Bežen, A. (2008.). *Metodika- znanost o poučavanju nastavnog predmeta.* Zagreb: Profil.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006.). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

STRUKTURA I ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA

<p>Doživljajno – spoznajna motivacija</p>	<p>Učiteljica pozdravlja učenike, te se predstavlja. „Dobro jutro učenici. Ja sam učiteljica Mia. Danas ćemo se zajedno družiti na satu Hrvatskog jezika. Molim vas da poštujuete razredna pravila kako bi ovaj sat protekao što ugodnije i vama i meni.“</p> <p>Učiteljica najavljuje učenicima kako će igrati igru koja nosi naziv <i>Što kod tebe volim</i>. Učiteljica objašnjava pravila igre: „Ova igra izvodi se u skupinama od 4 do 6 učenika. U sredini svake od skupina stoji jedan učenik i pita svakoga pojedinačno <i>Što kod mene voliš?</i> Svatko će reći jednu pozitivnu osobinu učenika u sredini kruga, primjerice: <i>Volim tvoju smisao za humor. Volim tvoju iskrenost. Volim tvoju nesebičnost.</i> U sredinu kruga ulaze svi učenici skupine.“</p> <p>Učiteljica objašnjava učenicima: „Pripremila sam 20 papirića različitih boja jer je vas 20 u razredu. Svaki je papirić u jednoj od 5 boja, no sada su savijeni i vi ne vidite koji je koje boje. Zato ćete ih izvlačiti, a tek kada ih otvorite vidjet ćete koju ste boju dobili, te se prema istoj pripadnosti boji rasporediti u 5 grupa od po 5 učenika.“</p> <p>Učenici vade papiriće iz zdjelice. Svatko otkriva koju je boju dobio i prema tome se priključuje drugim učenicima koji su dobili istu boju i oni formiraju grupu. Papirići su crvene, plave, narančaste, žute ili zelene boje.</p> <p>Nakon što su se sve grupe formirale učiteljica dalje objašnjava: „Sada će svaka grupa formirati krug, a jedan učenik iz grupe neka stane u sredinu kruga. Učenik koji stoji u sredini kruga pita svakoga iz svoje grupe pitanja poput <i>Što kod mene voliš?</i> Učenici mu odgovaraju na primjer: <i>Kod tebe najviše volim što si iskren.</i> Ili: <i>Kod tebe najviše volim što si spreman pomoći svakome.</i> Svi učenici iz grupe stati će u sredinu.“</p>	<p>Metode rada: Metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora</p> <p>Oblici rada: Frontalni, rad u skupini</p>
<p>Najava teksta</p>	<p>Učitelj/učiteljica pita: <i>Je li netko od vas pisao ili piše dnevnik? O čemu pišete u dnevniku? Koliko često pišete? Dopuštate li nekome da čita vaš dnevnik? Mislite li da je korisno pisati dnevnik i ako da zašto?</i></p> <p>Učitelj/učiteljica zaključuje: <i>U dnevniku možemo svoje tajne, osjećaje, razmišljanja, zaključivanja, dogodovštine i probleme staviti na papir. Pišući dnevnik imamo priliku porazgovarati sami sa sobom.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica najavljuje interpretaciju dječjeg romana <i>Dnevnik Pauline P.</i> autorice Sanje Polak. Na ploči zapisuje ime pisca i naslov romana. Učiteljica upoznaje učenike sa autoricom Sanjom Polak na način</p>	<p>Metode rada: metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda pisanja</p> <p>Oblici rada: Frontalni rad</p>

	<p>da im ispriča neke zanimljivosti iz njena života: „Sanja Polak je učiteljica razredne nastave. Sudjelovala je u Školi stvaralaštva Novigradsko proljeće. Tijekom svog učiteljskog rada vodila je dramsku i novinarsku grupu, te svake godine rezultate svoga rada s učenicima prezentirala na županijskoj razini školskih susreta Lidrano. Osim učiteljskog rada, bavi se i spisateljskim radom. Svoje je priče za djecu objavljivala u časopisima Smib, Radost i Prvi izbor. Do sada je objavila sedam knjiga za djecu: <i>Dnevnik Pauline P.</i>, <i>Drugo dnevnik Pauline P.</i>, <i>Petrica Pričalica</i>, <i>Pobuna Pauline P.</i>, <i>Mali Jan ima plan</i>, <i>Dnevnik dobrih anđela</i>, <i>Gorski dnevnik Pauline P.</i>. Prema tekstu romana <i>Dnevnik Pauline P. i Drugi dnevnik Pauline P.</i> napravljena je kazališna predstava za djecu koja se izvodi u Gradskom kazalištu Žar ptica u Zagrebu.“</p>	
Interpretativno čitanje	<p>Učitelj/učiteljica najavljuje kako će početi interpretativno čitati ulomak romana <i>Mama je najbolja izvanškolska aktivnost</i>, a zatim će učenici nastaviti jedan po jedan, po redu, na učiteljev znak.</p>	<p>Metode rada: Metoda usmenog izlaganja, metoda čitanja</p> <p>Oblici rada: Frontalni rad, individualni rad</p>
Emocionalno-intelektualna pauza	<p>Nakon čitanja u razredu vlada nekoliko sekundi tišine kako bi učenici sabrali svoje dojmove.</p>	<p>Metode rada: metoda doživljavanja</p> <p>Oblici rada: frontalni rad</p>
Izražavanje dojmova	<p>Doživljaj ulomka učenici izražavaju odgovorima na pitanja koja im postavlja učitelj/učiteljica. Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Kojim se izvanškolskim aktivnostima vi bavite?</i> Učenica odgovara: <i>Bavim se plesom.</i> Učenik odgovara: <i>Igram nogomet.</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Učim njemački jezik u školi stranih jezika.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Uživite li u svojim izvanškolskim aktivnostima? Jeste li ih sami odabrali?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Uživam, iako mi je mama dala ideju da se upišem na karate.</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Uživam jer sam odmalena htjela biti balerina.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Kako učenici koji ne pohađaju izvanškolske</i></p>	<p>Metode rada: Metoda razgovora</p> <p>Oblici rada: Frontalni, individualni</p>

	<p><i>aktivnosti provode slobodno vrijeme?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Šetam psa.</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Čitam knjige.</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Družim se sa prijateljima.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Volite li provoditi slobodno vrijeme sa obitelji?</i> Učenici odgovaraju: <i>Volimo.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Mislite li da je Paulina P. dobro postupila kada je odlučila provoditi svoje slobodno vrijeme sa mamom umjesto na nekoj izvanškolskoj aktivnosti?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Mislim da je Paulina P. dobro postupila jer se nije mogla odlučiti za nijednu aktivnost, a sa mamom se malo druži jer mama puno radi.</i></p>	
<p>Interpretacija teksta</p>	<p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanja kojima provjerava razumijevanje pročitanog romana.</p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>U kojem je razdoblju godine Paulina P. pisala dnevnik?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina P. pisala je dnevnik tijekom školske godine, tj. od rujna do lipnja.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>U kojem je mjestu na hrvatskoj obali Paulina ljevala?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina je ljevala u Vodicama.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Tko je Paulinu toga ljeta naučio skakati na glavu?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulinu su tog ljeta naučili skakati na glavu brat i sestra Šime i Ana.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Što je Paulinina mama htjela ispeći za Dan kruha u školi?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulinina mama htjela je ispeći kremaste kolače jer samo njih zna ispeći.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Tko je Paulini i njezinoj mami pomogao ispeći kruh?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulini i njezinoj mami kruh je pomogla ispeći njihova susjeda Ljubica.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Što voli jesti teta Ljubica?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Teta Ljubica voli jesti 505 bombone.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Koliko kruha su ispekle Paulina i njena mama uz pomoć tete Ljubice?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina i njena mama ispekle su četiri kruha.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Na kojem jezeru Paulina ponekad ljetuje?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina ponekad ljetuje na ogulinskom jezeru Sabljaci.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Što je sve Paulina pomagala brati prijateljima, baki i susjedu?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina je pomagala brati prijateljici Moniki kupus, susjedi Peri šljive, prijateljici Dori jabuke, prijateljici Martini grožđe, prijatelju Vedranu kruške, Luki kukuruz.</i> Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>U kojem je mjesecu Paulinin rođendan?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulinin rođendan je u mjesecu listopadu.</i> Učitelj/učiteljica</p>	<p>Metode rada: Metoda razgovora</p> <p>Oblici rada: Frontalni, individualni</p>

postavlja pitanje: *Po čemu je Paulinin rođendan ove godine bio poseban?* Učenik/učenica odgovara: *Paulina je ove godine za rođendan dobila za poklon stvari koje već ima. Od razreda je dobila knjigu „Čudnovate zgode šegrta Hlapića, od susjeda crvene čarape i pernicu, od bake Višnje i djeda Željka traperice, od bake Ljerke i djeda Branka iste takve traperice, od kume Smilje i kuma Željka šal, kapu i rukavice, od tete Suzi i strica Igora zlatni privjesak.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Gdje je učitelj odveo Paulinin razred na izlet?* Učenik/učenica odgovara: *Učitelj je odveo Paulinin razred na planinu Medvednicu.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Što se dogodilo na izletu?* Učenik/učenica odgovara: *Na izletu se Paulina vjenčala sa Ivanom iz 4.a..* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Je li se Paulini sviđalo biti udana žena?* Učenik/učenica odgovara: *Paulini se nije sviđalo biti udana žena jer udane žene trebaju kuhati, glačati i usisavati, a ona to još nije znala.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Koju „najpotrebniju stvar u životu“ imaju svi Paulinini prijatelji, a jedino ona nema?* Učenik/učenica odgovara: *Paulina jedina nema kompjutor.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Tko je Paulini kupio kompjutor?* Učenik/učenica odgovara: *Paulini je kompjutor kupio djed Branko.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Zašto se Paulina nije mogla igrati na svom novom kompjutoru?* Učenik/učenica odgovara: *Paulina se nije stigla igrati na svom novom kompjutoru jer su svi ukućani htjeli isprobati novi kompjutor.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Čime je Paulinina mama platila nove kapute za tatu i Paulinu?* Učenik / učenica odgovara: *Paulinina mama je nove kapute platila čekovima.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Znate li što su čekovi?* Učenik/učenica odgovara: *Ček je ono s čime ljudi plaćaju kada nemaju dovoljno novaca nego plaćaju malo po malo.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Kako Sveti Nikola dolazi kod Pauline?* Učenik/učenica odgovara: *Sveti Nikola kuca na Paulinina vrata zajedno s krampusom, a to u zapravo Paulinini djedovi Željko i Branko.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Što je ove godine Paulina dobila za Svetog Nikolu?* Učenik/učenica odgovara: *Paulina je ove godine dobila nove klizaljke i vrećicu gumenih bombona.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Kako Paulina dočekuje Nove godine?* Učenik/učenica odgovara: *Paulina dočekuje Nove godine kod bake i djeda, gledajući televiziju.* Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: *Gdje je Paulinin razreda proveo školske praznike?* Učenik/učenica odgovara: *Paulinin razred je proveo školske praznike na skijanju.* Učitelj/učiteljica postavlja

	<p>pitanje: <i>Zašto je Paulinin tata odlučio Paulini kupiti skije koje joj se nisu sviđele?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulinin je tata kupio skije koje se nisu sviđale Paulini jer su te bile kvalitetne. Važna je kvaliteta, a ne izgled.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Kod koje je frizerke Paulina odlučila otići kad je htjela promijeniti frizuru?</i></p> <p>Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina je odlučila ići kod mamine frizerke koja je najbolja u gradu, tete Zdravke.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Je li Paulina bila sretna s frizurom?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina nije bila zadovoljna frizurom. Nova frizura nije uopće bila nalik na onu koju je Paulina pokazala teti Zdravki u časopisu.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Zašto teta Zdravka nije napravila frizuru kakvu je Paulina htjela?</i></p> <p>Učenik/učenica odgovara: <i>Teta Zdravka je cijelo vrijeme dok je frizirala Paulinu pričala s njenom mamom. Zato je Paulinina frizura ispala loše.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>U što se Paulina maskirala za školski maskenbal?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina se maskirala u princezu.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>Zašto Paulina nije mogla prepoznati Luku na maskenbalu?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Paulina nije mogla prepoznati Luku jer se maskirao u Batmana, a u učionici je bilo pet Batmana, pa Paulina nije znala koji je Luka.</i></p> <p>Učitelj/učiteljica postavlja pitanje: <i>U što su se maskirale Paulinine prijateljice?</i> Učenik/učenica odgovara: <i>Pulinine prijateljice maskirale su se također u princeze.</i></p>	
<p>Stvaralačka sinteza</p>	<p>Pantomimska igra pogađanja. Učenici sjede u krugu. Učitelj objašnjava pravila igre. Jedan dobrovoljac pantomimski prikazuje situaciju iz knjige. Pritom može tražiti da mu drugi dobrovoljac ili više njih pomognu. Oni se tada nasamo dogovaraju kako će odglumiti situaciju. Ostali učenici pokušavaju odgonetnuti o kojoj se situaciji radi. Pokreti su usmjereni na publiku koja verbalno pokušava odgonetnuti što joj se prikazuje. Nakon što učenik/učenici otkriju o kojoj je situaciji riječ oni nastavljaju igru prikazujući neku drugu situaciju.</p>	<p>Metode rada: Metoda usmenog izlaganja, dramske metode</p> <p>Oblici rada: Frontalni, individualni, grupni</p>
<p>Zadatci za samostalan rad učenika</p>	<p>Učitelj/učiteljica dijeli učenike u pet grupa tako da se svaka grupa sastoji od pet članova. Na presavijenim je papirima učitelj/učiteljica napisala pet naslova kratkih priča koje je Paulina P. opisivala unutar svakog mjeseca. Naslovi priča su: <i>Bez muke nema nauke, Berem sve i svašta, Moj ili njihov kompjutor, Skije s plavim i crvenim prugicama, Ah, to klizanje.</i> Po jedan član iz svake grupe izvlači papir i čita ostalim članovima grupe naslov. Kada su sve grupe dobile svoje naslove učitelj/učiteljica objašnjava učenicima kako će svaka grupa drammatizirati naslov koji je dobila. Svaka grupa izaći će iz razreda, podijeliti uloge među sobom i</p>	<p>Metode rada: Metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, dramske metode, metoda rada na tekstu</p> <p>Oblici rada: Frontalni, grupni</p>

	napraviti probu dramatizacije. Nakon toga ulaze u razred i dramatiziraju ispred učitelj/učiteljica i ostalih grupa.	
--	---	--

10. ZAKLJUČAK

Zvezdana Ladika, utemeljiteljica hrvatske dramske pedagogije, već je 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća ukazivala na važnost dramskog odgoja. Pišući ovaj rad spoznala sam kako dramski odgoj ne služi samo razvijanje dramske darovitosti. Svaki se čovjek rađa s dramskom sposobnošću. Netko je ima više, netko manje. Međutim, cilj dramskog odgoja nije stvaranje predstave, već poticanje djeteta u razvijanju govornih i izražajnih sposobnosti, komunikacijskih vještina, mašte i kreativnosti. Dramsko-scenski odgoj djeluje na intelektualni, moralni, emocionalni, socijalni i tjelesni razvoj, a utječe i na formiranje pogleda na svijet. Djeca otkrivaju svoje sklonosti i sposobnosti, razvijaju stavove, samokritičnost, odgovornost. Kao takav smatram da je vrlo važan i poželjan unutar redovne nastave i izvannastavnih aktivnosti. Posebice je važan u razrednoj nastavi, kada se oblikuju dječji karakteri i kada djeca „upijaju“ kao spužve sve što se oko njih događa. Dramski odgoj ne služi samo učenicima, već i učiteljima. Dramske igre, tehnike i metode mogu se koristiti u svim nastavnim predmetima. U atmosferi opuštenosti djetetu se omogućava da lakše i brže usvaja nove spoznaje. Nažalost, u hrvatskim je školama dramski odgoj još uvijek slabo zastupljen. Najzastupljeniji je u nastavi Hrvatskog jezika, te kao izvannastavna aktivnost. U razrednoj je nastavi najzastupljeniji u obliku igrokaza koji djeca upoznaju već u prvom razredu, a u višim razredima se i sami okušavaju i izvođenju igrokaza primjerenih svojoj dobi. U drugim nastavnim predmetima dramski je odgoj još uvijek slabo zastupljen.

LITERATURA

Knjige:

1. Bognar, L. i Matijević, M. (2002.). *Didaktika*. Školska knjiga, Zagreb
2. Coffou, V. (2008.). *Lutka u školi. Priručnik za lutkarstvo u nastavi i slobodnim aktivnostima s lutkarskim igrama*. Školska knjiga, Zagreb
3. Dresto, V./Bosanac, A.: *Prva predstava, Priručnik za voditelje početnike dramsko-scenskih skupina u OŠ*, Zagreb, studeni, 2007.
4. Đerđ, Z. (2005.). *Amaterska kazališna družina: školsko kazalište Alternativna kazališna scena, Zagreb: Centar za kulturu i informacije Maksimir*
5. Fileš, G. i suradnici (2008.). *Zamisli, doživi, izrazi! Dramske metode u nastavi hrvatskoga jezika*. Zagreb, 2008.
6. Gruić, I.: *Prolaz u zamišljeni svijet*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
7. Krušić, V.: *Kazalište i pedagogija. Ideje, koncepti i shvaćanja odgojnih funkcija kazališnog/dramskog medija u hrvatskoj kulturi i pedagogiji 19. i 20. stoljeća do završetka Drugoga svjetskog rata*, HCDO, Zagreb, 2018.
8. Kunić, I. (2008.). *Plavi osmijeh. Pjesme, scenske igre i igrokazi za djecu*. Biblioteka Veselo, šareno, maleno. Knjiga 4
9. Ladika, Z.: *Kazališne čarolije, Zbirka igrokaza za kazališta za djecu i dramske grupe*, Zagreb, 2000., 1. Izdanje, Biblioteka Mala scena
10. Lazzarich, M. (2017.). *Metodika Hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci
11. Lekić, K., Migliaccio-Čučak, N., Radetić-Ivetić, J., Stanić, D., Turkulin-Horvat, M., Vilić-Kolobarić, K. 2007, *Igram se, a učim!*, Hrvatski centar za dramski odgoj-Pili-poslovi d.o.o., Zagreb
12. Poljak, V. (1991.). *Didaktika*. Školska knjiga, Zagreb
13. Scher, A. i Verrall, C.: *Novih 100 + ideja za dramu, Procesna drama ili drama u nastajanju, Priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*, Hrvatski centar za dramski odgoj- Pili-poslovi d.o.o., Zagreb, 2006.
14. Težak, S. (1996.). *Teorija i praksa nastave Hrvatskoga jezika 1*. Zagreb, Školska knjiga

15. Vukonić-Žunič, J. i Delaš, B. (2009.). *Lutkarski medij u školi. Priručnik za učitelje i voditelje lutkarskih družina*. Školska knjiga, Zagreb

Web izvori:

1. Hrvatska enciklopedija- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Brezovački Tituš* preuzeto 21.9.2019.
2. Vukojević, Z. (2016.). *Dramski postupci u metodičkom oblikovanju nastave Hrvatskoga jezika u nižim razredima osnovne škole. Doktorski rad*. Sveučilište u Zagrebu preuzeto 15.10.2019.
3. Breber, K. (2016.). *Dramski odgoj u osnovnoškolskoj nastavi Hrvatskog jezika. Diplomski rad*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu preuzeto 17.10.2019.
4. http://mzos.hr/datoteke/1-Predmetni_kurikulum-Hrvatski_jezik.pdf preuzeto 18.11.2019.
5. https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf preuzeto 8.12.2019.
6. https://pilot.e-skole.hr/wp-content/uploads/2018/04/Prirucnik_Integracija-digitalne-tehnologije-u-ucenje-i-poucavanje-i-poslovanje-skole.pdf preuzeto 30.11.2019.
7. Antić, N. (2018.). *Čitalačka motivacija i strategije za poticanje čitanja u razrednoj nastavi. Diplomski rad*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci preuzeto 3.12.2019.
8. https://gkr.hr/Magazin/Teme/Velika-vaznost-malih-prica-Zasto-moramo-citati-djeci_dana_2.12.2019. preuzeto 2.12.2019.
9. Prokeš, M. (2014.). *Metodički pristupi nastavi književnosti u osnovnoj školi. Diplomski rad*. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku preuzeto 5.12.2019.
10. <https://www.azoo.hr/index.php?view=article&id=6810&naziv=smotra-literarnog-dramskog-scenskog-i-novinarskog-stvaralastva-lidrano-2019-> preuzeto dana 4.12.2019.
11. Brašnjčić, A. (2016.). *Dramski odgoj u nastavi Hrvatskog jezika u primarnom obrazovanju. Diplomski rad*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci preuzeto 15.12.2019.
12. Klarin, M. (2017.). *Psihologija dječje igre*. Sveučilište u Zadru preuzeto 4.12.2019

13. Krušić, V. (2016.). Tituš Brezovački- kazalište kao „pedagogija“. Kazalište kao „pedagogija“: pouka na zabavan i smiješan način. Pribavljeno 7.10.2019. sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=320781
14. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=320781
15. Lugomer, V.(2000.-2001.). Dramski odgoj u nastavi. *Školske novine*. pribavljeno 10.10.2019. sa <http://www.hcdo.hr/knjiznica/strucni-clanci/valentina-kamber-dramski-odgoj-u-nastavi/>

Članci:

1. Škuflić- Horvat, I. (2008.). *Dramska nadarenost i njezino provjeravanje*. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, Vol.6 No.1, 87.-116. pribavljeno 11.10.2019. sa <https://hrcak.srce.hr/41092>
2. Krušić,V. (2010.). *Počeci moderne hrvatske dramske pedagogije*. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, 8 (2), 32-81 preuzeto 23.9.2019.
3. Stančić, N. (2008.). *Hrvatski narodni preporod- Ciljevi i ostvarenja*. *Cris, god.10, br.1*, 6- 17 preuzeto 24.9.2019.
4. Krušić, V.(2012.). *Osmišljena praksa: Opće paradigme moderne dramske pedagogije*. *Dramski odgoj, godina XIV., broj 18*, 16-24 preuzeto 30.9.2019.
5. Rajić, V. i Petrović-Sočo, B. (2015.). Dječji doživljaj igre u predškolskoj i ranoj školskoj dobi: Igra u suvremenom djetinjstvu. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol.64 (No.4), 603-620 preuzeto 23.9.2019.
6. Krušić, V. (2016.). Tituš Brezovački- kazalište kao „pedagogija“. Kazalište kao „pedagogija“: pouka na zabavan i smiješan način. Pribavljeno 7.10.2019. sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=320781
7. Lugomer, V.(2000.-2001.). Dramski odgoj u nastavi. *Školske novine*. pribavljeno 10.10.2019. sa <http://www.hcdo.hr/knjiznica/strucni-clanci/valentina-kamber-dramski-odgoj-u-nastavi/>
8. Čubrilo, S. (2008.). *Dramska skupina u osnovnoj školi*. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te*

medijske kulture, Vol.6 No.2., 267.-278. pribavljeno 11.10.2019. sa
<https://hrcak.srce.hr/41103>

9. Stanišić, E. (2015.). *Dramske metode u nastavi Hrvatskoga jezika. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol.13 No. 2., 67.-77. pribavljeno 13.10.2019.*
10. Gligorić, I. M. (2014.). *Dramski tekst u nastavi Hrvatskoga jezika. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol.12 No.1., 27.-36. pribavljeno 14.10.2019.*
11. Dragović, S. i Balić, D. (2013.). *Dramski odgoj- način iskustvenoga, djelatnog učenja primjer dobre prakse: kazališni studio. Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol.15 No.1, 191.-209. preuzeto 19.10.2019.*
12. Nemeth- Jajić, J. (2008.). *Igrokaz u razrednoj nastavi. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave Hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol.6 No.1., 29.-44. preuzeto 3.12.2019.*
13. Krušić, V. (2016.). „Učitelj umjetnik“-Davorin Trstenjak. *Hrvatski centar za dramski odgoj, Zagreb, godina XIV., broj 1. preuzeto 27.9.2019.*